

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Eusebiu Tu Pamphilu Ekklesiastikē Istoría

Eusebius <Caesariensis>

Mogvntiae, 1672

Henrici Valesii Annotationes In Librum Tertium Evsepii De Vita Imperatoris
Constantini.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14478

intellexit Christophorus, qui sic vertit: Unum- que legis ac disciplina institutum (quod quidem cum suis partibus unum est Ecclesie corpus, consentiente animorum concordia & proposito devincit.) Rectius Porcellus: Præceptumque legis in id omnibus partibus in- cumbit, ut in unam animam unum sit concludat. Forte etiam scribendum est τοῖς δούλοις ἀπὸς μίσησιν. Dux sunt enim partes hujus mandati, quarum altera ad Deum, altera ad proximum pertinet.

Pag. 477. Ἐπιγινώσκοντες ἀλλήλους, id est, detersa caligine simu- lationum, qua mentis vestra acies erat obducta atque obscurata. Sequitur enim ἀλλήλους ἐπιγινώσκοντες, id est: Vos vicissim agnoscite, amplectimini, salutate. Qui- bus verbis alludere videtur Constantinus ad mo- rem Christianorum sui temporis: apud quos in factis conventibus, dum populus ad perceptionem mysteriorum accederet, diaconus sapiens inelama- bat ἐπιγινώσκοντες ἀλλήλους, ne quis scilicet prophe- tans aut Judæus ad sacram mentam irreperet, ut docet Chrysostomus in oratione prima contra Ju- dæos pag. 440. tomi primi. Eodem verbo usus est Marcion cum Polycarpum aliquando vidisset ἐπι- γινώσκοντες ἡμᾶς, ut ex Irenæo refert Eusebius in lib. 4. historię. Latini quoque verbum recognoscere usurpant eo sensu. Sic in passione Fructuosi Epi- scopi: Cum se excelsississet, accessit ad eum commisit

A frater noster nomine Felix, apprehendens dextram ejus, recognoscens eum, & deprecans ut summus esset. ἦν ἐξ ὄψεως ὑπὸ θύραισιν. Scribendum est ἀπὸ θύρας, ut legitur apud Gelasium & Nicephorum. Atque ita plane scriptum exhibent Fuk. codex & Savilli & Savi- liz Regiz.

In Caput LXXII.

ὁ τῶν πλείονος μίσησιν. Id est animo & cogitatione. Animus enim major ac melior pars cuiusque est. At Christophorus majorem in incens partem in- tellexit, quod nullo modo ferri potest. τὸ δὲ ἐν τῷ ῥηματι ἀγγελλία. Scribendum est ῥημάτων, ex Socrate & Gelasio Cyziceno & Ni- cephoro. Paulo post lego προσειδήσας, ut habet idem Nicephorus & Savilli codex.

In Caput LXXIII.

Διοσθεὺς ἀνὴρ. In codice Regio deest vox ἀνὴρ, quæ nec valde necessaria est. Suspico tamen istum locum uno ductu ita legendum esse Διοσθεὺς δὲ ἐν τῷ ῥηματι συμφορῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν κατα- πικρῶντι ἐν ἡμῶν κατὰ τὴν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἡ τὰ παλαιὰ Διοσ- θεὺς ἀνὴρ.

HENRICI VALESII ANNOTATIONES IN LIBRUM TERTIUM EVSEBII DE VITA IMPERATORIS CONSTANTINI.

In Caput I.

Pag. 482. Καὶ μὲν βασιλεὺς. In Savilli libro legitur ὁ δὲ βασιλεὺς. In veteribus autem schedis utraque lectio habetur hoc modo: ὁ δὲ δὴ καὶ μὲν βασιλεὺς, &c.

καὶ τὰ πράττων τὰναντία. In Moræi libro ad margi- nem emendatur καὶ τὰ δὲ πράττων, ut in Fuk. & Savilli codice. Paulo ante pro τῶν αὐτῶ προσκόμετων, uterque codex & scheda Regiz præferunt τῶν αὐτῶ προσκόμετων.

ἐξ ῥημάτων φυλακτικῶν. Positum videtur pro ἐπιεργα- σίας, id est, tutelam sibi adscivit. Quod si id verbum in vulgata significatione sumi placet, id quoque ferri potest. Constantinus enim in basi statuarum quam Romæ post partam de Maxentio victoriam erexit, scribi iussit, hujus signi virtute urbem Romam à se liberatam fuisse.

ἢ καὶ τῶν ἐν δημοσίῳ συνοφαντίας. Ratio syn- taxis postulat ut legamus: τὰς κατὰ τὸ πρότερον ἐν δημο- σίῳ συνοφαντίας. Paulo post scribendum τῆ παρ' ἀπὸς τιμῆ, ut habet codex Fuk. & Savilli.

Pag. 483. ὁ δὲ καὶ τὰ δὲ πλὴν ὄψεως. In libro Moræi adjecta sunt ad marginem hæc verba, quæ nos in Fuk.

etiam & Savil. codice reperimus. μὴ ἀλοτριῶν πα- ρασκευῆ πολυπλασιαζόμενα, quam Scripturam in in- terpretatione sua lectus est Christophorus. Certe Constantinus libros factos qui Ecclesiasti- cis usibus inserviebant, gemmis ac lapillis ornari, ut docet Cedrenus in Chronico, ubi de Metrodoro Philosofo.

τῆ προσηγορίᾳ κολάσει. Mallem scribere ἀπὸ κολάσει, ut loqui solet Eusebius.

τὸς ἐνοῦς αὐτῶ. Delendus est articulus τοῦ.

δημιῶν τε καὶ πολιτικῶν. Hujus verbi significati- onem non intellexit Christophorus, qui πολιτι- κῶν civis vertit. Atqui πολιτικῶν sunt Decuriones, ut jam pridem notavi ad librum 22. Amm. Marcelli- ni pag. 225. ex Artemidoro & Athanasio. Quibus addendus est locus Gregorii Nazianzeni in Epistola 49. ad Olympiam πάντες πόλιταις καὶ πολιτικῶν καὶ ἀξιωματικῶν, id est, universos civis & Decuriones & honoratos.

πατρὸν ἡμῶν, id est, paterno imperio regi. At igitur Constantini Imperium ob clementiam & mansuetudinem, prorsus simile fuisse patris in filios imperio: ita ut populi omnes ac Decuriones, non vi ac metu ut subditi, in officio continerentur,

sed sponte obsequerentur ut filij. In codice Fuk. *pro ip̄ ἀνάγκης* legitur *ἢ ἀνάγκης*. *ποπαρῆ βίον*. Feliciter mihi vertisse video *novum seculum*. Sic in nummis Philippi *Sæculum novum* dicitur. Vetetes Etrusci ajebant, unumquodque seculum à Diis definitum esse certo annorum modo: qui postquam finitus sit, tum à Diis portenta è terra seu cælitus mitti, quibus significetur seculum novum inchoari. Et homines nasci qui novis moribus atque institutis utantur, & qui vel plus vel minus chari sint Dijs immortalibus. Hæc signa Etrusci diligenter notata habebant in Ritualibus libris, ut scripsit Plutarchus in Sulla; & Censorinus in c. 17 de die natali. Verba Plutarchi sunt: *εἶναι μὲν γὰρ αὐτῶν διὰ τὰ σύμπαντα ἔθνη, διαφέροντα τοῖς βίοις, & τοῖς θεοῖς δι' ἀλλήλων· ἐκαστὸν δὲ ἀφωρίσθαι χρόνον ἀειδμόν ὑπὸ τῷ θεῷ, σωπερανόμενον ὀνομαστὴν μεγάλου ἀειδμοῦ, &c.* ubi *ὀνομαστὴν μέγας* seculum est.

In Caput II.

145. *καὶ τιμώτερον*. Scribendum est per interrogacionem *καὶ τίμώτερον*.

In Caput IV.

145. *καὶ τὸ θεοκλίον* τε *καὶ αἰγυπτίων* *χρισματικὸν* καὶ *καὶ*. Schisma Meletianorum intelligit. Ægyptus enim tunc temporis duplici morbo laborabat; Ariana scilicet hæresi & Meletij schismate. *συμπληροῖ*. Codex Fuk. habet *συμπληρώδων*, quomodo etiam Turnebus ad oram sui codicis emendarat.

In Caput V.

ἐν μακρῷ *δινοχλοῦσα*. Rectius meo quidem iudicio legeretur *ἐν μακρῷ* *ἢ* *δινοχλοῦσα*. *καὶ τούτῃ τοῖς μαρτυροῦν*. Hic locus prava interpretatione corruptus est. Scribo igitur: *τοῖς τῆς ἰουδαϊκῆς ἀλλοτριότητος* *καὶ τούτῃ, &c.* Ait Eusebius Judæos tum in aliis rebus ab Evangelij gratia alienos esse, tum in hac potissimum: quod Pascha ex Mosæica consuetudine adhuc celebrent, non juxta Evangelij veritatem. Confirmat autem emendationem nostram Constantinus in Epistola ad Ecclesiæ, cujus verba referuntur in traim c. 17. *ἐκείθεν οὖν τοῖσι καὶ τούτῳ τῷ μέρει πλεὺς ἀλήθειαν οὐκ ἔρωσιν.* *ἰσοστάσιον τῆς εἰσεῖς*. Græc *ἰσοστάσιον* *μάχην* dicunt, quoties ita pugnatum est, ut neutra pars victoriam retulerit. Eodem sensu *ἰσοστάσιον* *εἰσεῖς* hoc loco dixit Eusebius, id est, *paribus utriusque momentis librata controversiam*. Non recte igitur Christophorus ita vertit: *Præsertim cum controversia dissidentium animos ex æquo exagitarit.*

In Caput VI.

146. *δημοσίου* *δρόμου*. Mirum est quod Eusebius hoc loco *τὰς* *ἰστορίας* distinguit à publico cursu. Sed responderi potest Eusebium, nomine publici cursus intellexisse vehiculam. Atque ita accepit Nicephorus in lib. 8. cap. 14. Aliis igitur Episcopis vehicula præberi jussit Constantinus, aliis equos publicos quibus voherentur ad Concilium profecturi.

In Caput VII.

ἀπὸ οὐκ ἐπιτηθείς. Lego *εἰς* *τε οὐκ* ex Gela-

sio Cyziceno & Nicephoro & Soerate in libro 1. *οὐδὲ Σαυδός*. Schytas pro Gothis posuit. Sic e- *147.* nim eos Græci vocare solent, ut Libanius, Themislius, Eunapius, & ipse Eusebius in libro 1. de vita Constantini cap. 4.

τῆς δὲ γερμανικῆς πόλεως. Gelasius Cyzicenus Episcopum urbis Constantinopolitanæ his verbis designari credidit. Quem secutus est etiam Nicetas in thesauro Orthodoxæ fidei libro 5. cap. 6. his verbis: *Eusebius autem Pampbilis lib. 3. de vita Constantini Imp. Constantinopolitanum quidem Pontificem à Synodo abfuisse scribit propter senium, ac nomen eius supprimit: cuius loco presbyteri quidam comparuerint. At vero ex Synodi Actis constat, Metrophanem Constantinopolitanum id temporis Episcopum fuisse, &c.* Ita etiam Epiphanius scholasticus in libro 2. historię tripartitæ. Verum hæc explicatio ferri non potest.

Non dum enim dedicata fuerat Constantinopolis, nec Regiæ urbis vocabulo decorata, cum Synodus congregata est in urbe Nicæa. Itaque hæc Eusebij verba de Episcopo urbis Romæ necessariò intelligenda sunt. Quod confirmat Sozomenus in libro 1 cap. 16, apud quem Julij nomen pro Silvestro perperam irrepsit. Et Theodoritus lib. 1. cap. 7.

μόνον *ἔξ* *αἰῶνος*. Sic etiam legitur apud Socratem. Malim tamen legere *μόνος*, ut habent Gelasius ac Nicephorus. Atque ita in Socrate legit Epiphanius scholasticus. Quod autem sequitur *εἰς*, neminem turbare debet. Sic enim Eusebius infra cap. 26. simul ponit *μόνος* *εἰς*.

In Caput VIII.

τινὴν *ὄντα* *τῶν* *δικασίων*. Apud Socratem in lib. 1. ubi hic Eusebij locus refertur, legitur *τρικακσίαν*. De numero Episcoporum qui Nicenæ Synodo interfuerunt, non convenit inter antiquos. Eusebius quidem hoc loco ducentos & quinquaginta fuisse scribit, Eustathius verò Antiochenus Episcopus in Homilia de verbis illis quæ in Proverbijs Salomonis leguntur: *Dominus creavit me*, ducentos circiter ac septuaginta illos fuisse dicit; neque enim se accurate eorum numerum subduxisse. Verum constantior fama est & recentiorum omnium consensu firmata, trecentos & octodecim Episcopos in illa Synodo confedisse. Sic ex antiquis Athanasius in Epistola ad Africanos Episcopos non procul ab initio, Hilarius in libro contra Constantium, Hieronymus in Chronico & Rufinus. Athanasius in Epistola de Synodi Nicænæ decretis, ait Episcopos qui Nicææ convenerunt, fuisse plus minus trecentos.

ἀπολούθων *τῶν* *πλείστων* *ὄσων* *ἑτέραν*. Scribendum est *ἀπολούθων* *τῶν* *πλείστων* *ὄσων* *ἑτέραν* ex Socrate in libro 1. cap. 5. & Gelasio ac Nicephoro. In Fuk. codice & Savilij legitur *ἀπολούθων* *τῶν* *πλείστων*, & post vocem *πλείστων* apponitur media distinctio in omnibus scriptis exemplaribus.

In Caput IX.

τῶν *δὲ* *τῶν* *θεοῦ* *λειτουργῶν*. Ab iis verbis caput exortus sum, secutus auctoritatem codicis Regij, & Fuk. Quibus consentiunt schedæ veteres. *εἰ* *δὲ* *τῶν* *λείστων* *τῶν* *κατακοσμουῦντο*. Multiplex hu- *sc* *ijj*

jus loci sensus esse potest. Nam *μὲν* & *ἄρα* sumi potest pro modestia & comitate morum, ut *μὲν* positum sit pro *μετρίῳ*. Vel *μὲν* & *ἄρα* dicitur eorum, qui principem quidem locum inter Episcopos doctrina & sanctitate vitæ præstantes minime obtinebant: non longo tamen intervallo aberant antiqui, qui nec optimi essent nec pessimi, sed medio quodam loco inter utroque subsisterent. Denique *μὲν* & *ἄρα* dici potest de ijs, qui utramque laudem doctrinæ scilicet ac sanctitatis complexi erant. Ita hunc Eusebij locum interpretatur Sozomenus in lib. 1. cap. 16. his verbis: *οἱ μὲν τοῖν ἀλλήλων ἰκαροὶ, εἰδότες τε τὴν ἰσῶν βίβλων, καὶ τῆς ἄλλης παιδείας ἐπίσημοι: οἱ δὲ ἀριτῆ βίου διαφέροντες. οἱ δὲ κατ' ἀμφοτέρων ἰσομοιῶντες.* Vides quos Eusebius vocavit τῶν μὲν ἄρα κατὰ κοινὸν μόνον, à Sozomeno dici κατ' ἀμφοτέρων ἰσομοιῶντας. Epiphanius scholasticus in lib. 2. historię tripartitę cap. 1. hunc Eusebij locum ita vertit: *Ministrorum verò Dei, ut ej sapientia sermone fulgebant, alij continentia vitę & patientia coruscabant: alij vero medio modo horum virtutibus ornabantur.*

In Caput X.

Page 488. *ἐν αὐτῷ δὲ τῷ μισαίταρ οἴκῳ τῆ βασιλείων.* Quisquis fuit ille qui Græcos capitum titulos composuit, hæc verba de palatio accepit, eumque secutus est Christophorionus. Sed & Sozomenus in lib. 1. cap. 18. & Theodoritus in lib. 1. cap. 7. Nicenam Synodum in palatio habitam fuisse scribunt, ubi Constantinus Imperator sedes ac sublellia Episcopis jussit præparari. Theodoriti verba exscripsit etiam Nicephorus in lib. 8. Sed, pace tot ac tantorum virorum dictum sit, nequaquam verisimile est, Nicenam Synodum in palatio habitam fuisse. Decepit homines, ut videtur, ambigua vox qua hic utitur Eusebius, τῷ μισαίταρ οἴκῳ τῆ βασιλείων. Hæc enim vox tam de palatio Imperatoris, quam de Ecclesia promiscuè usurpatur. Certe Eusebius in libro 10. historię Ecclesiasticę βασιλείων οἶκος de Ecclesia dicit. Multum certe de auctoritate illius Concilij detraheretur, si in palatio Imperatoris illud habitum esse crederemus. Adde quod ipse Eusebius huic sententię apertissimè refragatur. Nam supra in cap. 7. diserte scribit, unam Ecclesiam seu basilicam cunctos diversarum gentium Episcopos ambitu suo esse complexam: *εἰς τὴν οἴκον ἑκαστοῦ, ὡς περ ἐκ Θεοῦ πλατυμένῃ, ἔσθ' ἐχόμενα κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ἅμα καὶ Κιλικίας, &c.* Id est, una ædes sacra, omnipotentis Dei nunc quodammodo dilatata, ambitu suo complexa est Syros simul & Cilices, &c. Quid his verbis potest esse manifestius? Annon ex his verbis certissime conficitur, Nicenam Synodum in Ecclesia habitam fuisse? Affirmat enim Eusebius omnes pariter Episcopos, unius Ecclesię ambitu comprehensos fuisse. Sed & verba quę in hoc capite subjungit Eusebius, id meo quidem judicio satis innunt. Scribit enim: *ἐν αὐτῷ δὲ τῷ μισαίταρ οἴκῳ τῶν βασιλείων, ὅς ἐστι καὶ ὑπερφίερον ἰδοὺς μνηστῆρας πάντας.* Id est: in ipsa mediæ regali palatii æde, quę reliquas omnes amplitudine superabat. Ait Eusebius ædem illam omnium quę ubique essent, maximam & amplissimam fuisse. Atqui hoc de palatio urbis Nicenę dici non potest. Nam ut concedamus in il-

la urbe fuisse palatium, illud certe omnium ubique palatiorum maximum esse non ponit. Romę enim & Mediolani longe majora erant palatia. Nec dubito quin Nicomediense palatium longe majus & opulentius fuerit Nicenno, cum Nicomediense esset ac domicilium Imperatorum jam inde à temporibus Diocletiani. Respondebit fortasse equipiam, Eusebium non dicere mediam illam ædem seu palatij seu basilicę Nicenę omnes ubique terrarum ædes amplitudine superasse; sed tantum reliquas ædes illius seu palatij seu basilicę. Sic enim loquitur Eusebius in lib. 4. cap. 66. ubi funus Constantini describit: *καταΐτ' ἐν αὐτῷ τῆς παρτις ομορφοντὶ τῆ βασιλείων οἴκῳ.* Et paulo post: *ἰδοὺ γάρ τιν' αὐτῷ παλατίῳ κατὰ τὸ μισαίταρ τῶν βασιλείων.* Equidem hunc esse sensum Eusebij verborum libens concesserim. Sed tamen ex eo non efficitur, palatium Nicennum ab Eusebio intelligi. Nam & in Ecclesijs perinde ac in palatijs media ædes omnium erat maxima & capacissima, ut ex Eusebio constat in descriptione Ecclesię Tyri. Cunctis igitur accuratè perpensis ita censeo: Episcopos primam quidem in Ecclesia convenisse; ibique de Antidogmate & de regula fidei plurimis diebus tractasse, tandem verò die ad finiendum negotium constituto, convenisse in palatium, ut coram Imperatore sententiam dicerent, & contentioni finem imponerent. Atque ita tollitur omnis difficultas. Certe Eusebius omnino confirmat id quod dixi. Ait enim Episcopos die constituto quo controverfisi finem imponi oportebat, omnes in palatium venisse. Statimque progresso ad Synodum Imperatore, cuncta coram illo fuisse dicta constituta. Ex quibus manifeste apparet, Eusebium hic loqui de ultimo Concilij die, seu de postrema sessione, cum res in pluribus antea Episcoporum confessibus discussa fuisset ac ventilata. Neque enim tot tantęque res quę in illa Synodo gesta sunt unius diei spatio examinari ac definiti poterunt. Idem quoque antea factum fuerat in Synodo Antiochena adversus Paulum Samosatenum, ut docet Eusebius in lib. 7. historię Ecclesiasticę. *πρὸς ἑκάστην τῶν αὐτῶν ἡρῶν.* Scribendum est *ἑκαστῶν* ut legitur videtur Christophorionus. Cui tamen non assentior in eo quod τῶν αὐτῶν referendam putavit ad *οἴκον*. Ego verò non dubito quin supplendum sit *ἐκαστοῦ*, quod vocabulum proxime antecedit. Rectius enim, ut opinor, gręce dicitur *ἑκαστῶν* vel *ἑκάστην* τῶν αὐτῶν, quàm *αὐτῶν* τῶν οἴκων. In Fuk. & Sav. diserte scribitur *ἑκαστῶν*. *Ἐπὶ συνδηματι οὗ τῶ βασιλείων εἰς οὗ οἴκῳ.* De hoc signo quo Imperatoris adventus nuntiabatur Corippus loquitur his verbis.

præmissus ante
 signa dedit cur for posita de more lucerna.
 δικάρει μίον. Christophorionus vertit: *medium confessum intrat.* Melius vertisset per medium spatium quod erat inter duos confidentium ordines incesit. Id significat vox *δικαίων*. Id est: *ἐπὶ τῶν δυνάμεων*. Sic infra in cap. 14. *πρὸς τὸν αὐτῶν δικάτων &c.*
 μίον & ἄρα &c. Christophorionus legitur videtur *ἄρα*. Sic enim vertit: *Primum in mediis conventu erectum constitit.*

In Caput XI.

cap. 18. lib. 1. hunc qui in dextra parte primum locum obtinebat, & qui nomine totius Concilij ad Imperatorem verba fecit, Eusebium Pamphilum fuisse testatur. Atque ita perscriptum est in titulo hujus capituli. Theodoritus vero in lib. 1. historiae cap. 7. non ab Eusebio, sed ab Eustathio Antiochia civitatis Episcopo orationem hanc habitam esse dicit. Theodoriti sententiam secutus est Baronius; quem quidem semper hostili atque infenso animo adversus Eusebium nostrum fuisse, ex eius Scriptis quivis facile deprehendet. Verum auctor historiae tripartitae in libro 2. cap. 5. ubi Theodoriti verba describit, ait post Eustathium Antiochenum, Eusebium quoque Caesariensem de laudibus Imperatoris orationem habuisse. Quod tamen in Graecis

Theodoriti exemplaribus hodie non habetur; profus ut necesse sit, aut Epiphanium scholasticum integrioris Theodoriti codices nactum fuisse, aut de suo id addidisse, ut interdum solet. Tale est illud quod supra notavimus de regis urbis Episcopo, quem Nicænae Synodo non interfuisse Socrates ex Eusebio prodidit, ubi Epiphanius scholasticus Alexandri nomen addidit gravi errore, cum Metrophanem potius dicere debuisset. Sed ut ad propositum revertamur, sunt qui nec Eustathio, nec Eusebio, sed Alexandro Alexandrinorum Episcopo id honoris delatum esse scribant, ut Concilij nomine Imperatorem alloqueretur: Nicetas in thesauro orthodoxae fidei lib. 5. cap. 7. id affirmat his verbis: Eusebium de vita Constantini libro 3. se primum verba in Synodo fecisse testatur. Si tamen Theodorito credimus, Eustathio primum, &c. ut autem Theodoriti Atophasstenus scribit, Alexandro Alexandrino Pontifici id honoris uliro delatum est. Ego vero in tanta scriptorum diversitate libentius ei sententia accesserim, quae Eusebio primas dicendi partes à Synodo delatas esse affirmat. Primum quia omnium sine controversia doctissimus ac disertissimus erat Eusebius. Deinde ipse id aperte testatur in principio hujus operis his verbis: ἀρτί δὲ ἐξ ἡμεῶν κούτοι καλλικρον μίστον ἀπολαβόντες θεοῦ λειτουργῶν σιωπῶν. εἰκοσάτηρ κούτοι ἐξ ἡμεῶν ἰσχυροῦμεν. Id est, Nuper etiam nos ipsi vultorem principem in medio Dei ministrorum convenit residentem, vicennialibus hymnis prosecuti sumus.

In Caput XII.

ἰτίρωι. Porteus, Christophorus & Gallicus D Interpres hanc vocem omiserit, cum tamen tota vis sententiae in ea voce posita sit. Ad hanc enim vocem refertur quae proxime sequitur periodus, Cavete, inquit, ne post deletam tyrannidem eorum qui Deo bellum intulerunt, rursus demon alia via religionem nostram maledictis & calumniis objiciat. Alia igitur via; id est, per intestinas dissensiones. Vide quae mox sequuntur: οὐδὲν τε λείπειν. Scribendum videtur, οὐδὲν ἐμοὶ γολέπειν ἐνόμιζον, & paulo post lego cum Turnebo & Grutero ἐπεὶ δὲ πάλαι μείριζαν, &c. μίαντι κοινῶν. Rectius meo judicio scriberetur κοινῶν adverbialiter. ἀπὲρ ποὶ ἀν εἰν ἀποσβέσειν. Male Christophorus

vertit à Deo impetrare, cum potius vertere debuisset predicare. Sic enim Eusebius hanc vocem usurpare solet, ut patet ex innumeris historiis Ecclesiasticae locis. exempli gratia in lib. 4. cap. 15. Male in Fuk. & Sav. codice legitur εἰν ἀποσβέσειν.

ἰντιδὲν ἰντιδὲν φέρειν. Longe aliter codex Fuk, in quo totus hic locus ita scribitur: τα τῆς ἐν ἡμῶν διαστάσεως ἀρτία τῆ λαοποῦ φέρειν ἀνάγοιδοι. πάντα δὲ αὐτοῦ μοι, &c. Atque ita Savilius & Christophorus in suis codicibus repererunt.

ἰπλῶσαδοι. Lego cum Christophorono ἰπλῶσαδοι. vulgata tamen lectio stare potest, modo post vocem διαστάσεως quae paulo ante praecessit, ponatur punctum semiplenum, ut ad oram sui libri notavit Savilius. Certe in codice Regio post vocem διαστάσεως posita est media distinctio.

In Caput XIII.

ἰολῆ τευτόνωι. Apud Socratem in lib. 1. cap. 5. & apud Nicephorum legitur ἐν τόνω. Gelasius autem Cyzicenus cap. 28. habet ἰντιρωτάτην. cum Socrate consentiunt codex Fuketianus & scheda Regiae.

τῶς μὲν γου πειδω. Apud Socratem & Gelasium ac Nicephorum legitur τῶς μὲν συμπίδω. Sed codex Regius praefert τῶς μὲν πειδω. ἐπὶ δὲ ὁμογυμωτας. In Gelasio legitur τῶς ὅτι, quod idem est.

In Caput XIV.

τα κοινὴ δὲ δογματῶν. Id est, fidei formula & canones cum Epistola Synodica. Haec enim omnia singulorum Episcoporum subscriptionibus firmata sunt. Qui praeter haec tria, putant etiam Acta Nicænae Synodi scriptis esse mandata, ij vehementer falluntur. Quippe Eusebius diserte testatur, nihil scriptis traditum fuisse, praeter ea quae ex communi consilio decreta fuerant: eaque omnium subscriptionibus roborata fuisse dicit. Baronius quidem ad annum Christi 325. cap. 62. Acta à Synodo Nicæna Scripta fuisse dixit, idque ab Athanasio in libro de Synodis diserte scribi affirmavit. Sed Baronium decepit Latina interpretatio, quae sic habet Tomo 1. pag. 873. Quod si ad hanc rem usus Synodi desideratur, supersunt Acta Patrum, nam neque hac in parte negligentes fuerunt qui Nicæa convenerunt, sed ita accurate scripserunt, &c. In Graecis vero nulla Acto-rum sit mentio. Sic enim legitur ἐστὶ τὰ ἑπατάγων, id est, supersunt Patrum Scripta, fides scilicet & Canones & Synodice. Est & alius Athanasij locus in Epistola de Decretis Nicænae Synodi pag. 250. ex quo manifeste colligitur nulla fuisse Acta. Sic enim loquitur: Quando quidem, inquit, una dilectio ea nosse desiderat quae in Synodo gesta sunt, minime cunctatus sum: sed statim tibi significavi quaecumque ibi acta sunt, &c. Quod si Acta à Notarijs excerpta fuissent, satis habuisset Athanasius Acta illa ad amicum suum transmittere.

εἰκοσάτης ἐπισηροῦτο γῶν. Haec benigne interpretanda sunt. Neque enim vicelimus annus Imperij Constantini adhuc erat absolutus, immo vixdum inchoatus, Quippe vicelimus annus principatus Constantini cepit à die 8. Cal. Aug. Paulino & Juliano Coss. qui est annus trecentelimus vicelimus quintus Natalis Dominici. Concilium autem

Nicanum celebratum est vicesima die mensis Maij
 ijdem Coss. ut scribit Socrates in cap. 9. lib. primi
 seu potius die 13. Calendas Julij, mensis Desij, qui à
 Romanis Junius dicitur die 19. ut legitur in Actis
 Concilij Chalcedonensis, & in Chronico Alexan-
 drino, & in collectione Cresconiana. Quod qui-
 dem verius puto. Nam si Concilium Nicanum vi-
 cesimo die mensis Maij congregatum esse ponamus,
 nimis angustum relinquetur spatium ad eas res ge-
 rendas quas Constantinus post debellatum Lic-
 nium gessit. Ultimo prælio ad Chalcedonem vi-
 cesimo est Licinius anno Christi 324. die 15. Calendas
 Octobres, ut scribitur in Fastis Idatij & in Chroni-
 co Alexandrino. Sequenti die Licinius qui Nico-
 mediam se receperat, Constantino victori se dedi-
 dit. Post hæc Constantinus Nicomediam ingres-
 sus est: qua in urbe dum moraretur, atque in O-
 rientis partes progredi festinaret, nuntium accepit
 de Alexandriæ Ecclesiæ totiusque Ægypti discidio
 ob Arii dogma & Meletianorum turbas, ut ipsemet
 scribit in Epistola ad Alexandrum & Arium. Ac
 primo quidem Hosium cum literis suis Alexandriam
 misit, qui eos tumultus auctoritate sua componeret.
 Verùm Hosius cum aliquandiu moratus esset Ale-
 xandriæ, re infecta ad Constantinum reversus est.
 Quæ quidem omnia breviori quàm trium mensium
 spatio perfici minime potuerunt. Postro Constanti-
 nus cum malum quotidie ingravescere cerneret, ge-
 nerale Episcoporum Concilium convocare decre-
 vit, ut eo modo Ecclesiæ pacem restitueret. In eam
 rem veredarios seu Agentes in rebus per omnes
 provincias direxit, qui Episcopos Nicæam Bythi-
 niæ convocarent. Ponamus igitur veredarios men-
 se Martio Imperatoris literas ad singulos Episcopos
 pertulisse. Vix credibile est, Episcopos ab ultimis
 usque tam Orientis quàm Occidentis regionibus
 ante Julium mensem in Bithyniam venire potuisse;
 præsertim cum terrestri itinere, non autem naviga-
 tione edelari sint, ut tradit Eusebius in cap. 6.
 Cæci Dominicam septimam post Pascha, eam scilicet
 quæ Pentecosten proxime antecedit, vulgo
 vocant κυριακὴ τῶν ἁγίων πατέρων, seu τῶν ἁγίων τρια-
 κοσίων δέκα ἡμέτερο θιοφάνη ἐν νικαίᾳ, ut dicimus
 ex Typico monasterij sancti Sabæ.

In Caput XV.

Pag. 491.

δρυφόροι ἔδπλαται. Sic paulo supra utrosque jun-
 xit, cum de Constantini in Synodum ingressu di-
 ceret. δρυφόροι sunt hastati, seu Protectores qui
 hastas gestabant. Certe Themistius in oratione
 ad Jovianum Imperatorem, ἀρχοφόρον illum in
 Persidem profectum esse scribit, id est, Protec-
 torem domesticum, ut ex Amm. Marcellino
 cognoscimus. ἐπλαται verò sunt sentati; milites
 scilicet qui erant sub Magistro militum præsen-
 tali.
 οἱ μὲν αὐτῶν σωμακλήροτο. Scribendum est αὐ-
 τῶν, ut videtur legisse Christophorus. Confir-
 mat hanc emendationem Theodoritus lib. 1. cap. 11
 his verbis quæ hunc Eusebij locum mitissime illu-
 strant: πολλὰ δὲ σιβάδας ἐν τρηπίδων κληύσαι, κα-
 τὰ ταῦτο εἰς ἕσπερ ἀπαντα, τὰς μὲν ἀξιώτερος ὁμο-
 τρηπίδου λαβόν, τὰς δὲ ἄλλους διελών εἰς τὰς ἄλλας
 Non poterat melius scholion apponi verbis Euse-

bianis. Quas Eusebius κληύσαι dixit. (Sic enim
 legendum est ex codice Regio & Fuketiano) Theo-
 doretus vocat σιβάδας. Id est, sibi ad se attributa.
 Interpres Nicephoritus vertit, male. Noce-
 tius interpres Theodoretus sedes. Suidas σιβάδας
 μακροτέρων, ἀκκοβίτων, &c. Scholiastes Juvenalis ad
 Saryram 5. Apud Veteres, inquit, accubitorum usus
 non erat, sed in lectulis discumbentes manducabant. In
 codice Fuk. diserte scribitur οἱ μὲν αὐτῶν.
 ἀμφὶ τὰς ἑκατῶν. Scribendum puto ἐκατῶ-
 νων. Qua emendatione nihil certius. At Eusebius
 ex utraque parte aula Regiæ disposita fuisse sibi ad
 in quibus Episcopi discumberent: ipsum verò Im-
 peratoris sibi adium in medio fuisse, in quo ipse cum
 honoratoribus Episcopis accubebat. Eo-
 dem plane modo in Synodo Nicæna, subsellia qui-
 dem erant utrinque disposita in quibus Episcopi
 sedebant: Imperator autem ipse medius inter duos
 confidentium ordines in sella aurea sedebat. Simi-
 le fuit Constantinopolitibunal novemdecim accu-
 satorum, ad hujus Constantiniani convivij, ut eque-
 dem arbitror, similitudinem institutum.

In Caput XVII.

ἡ δὲ πᾶσι τῶν ἐκ τῆς Θεοδοριτικῆς. Rectius apud Theodoritum & Nicephorum legitur ἡ δὲ πᾶσι, &c.

In Caput XVIII.

ἰδοῦσι κοινὴν γνώμη. Hæc verba Constantini re-
 xisse videtur Athanasius, cum in libro de Synodis A-
 rimini & Seleuciæ pag. 873. notat aliter locutos esse
 Patres Synodi Nicænae in expositione fidei, aliter in
 definiendo Paschæ die. Nam in hoc quidem ne-
 gotio usi sunt verbo ἰδοῦσι, id est, placuit. In ex-
 positione autem fidei nequaquam dixere placuit,
 sed ita credit sancta & universalis Ecclesia. Cer-
 te verbum ἰδοῦσι quod refert Athanasius, non repe-
 ritur in Epistola Synodica, sed in bac tantum Epi-
 stola Constantini: quam pro Synodica habuit
 fuisse non immerito quis possit suspicari.

τὰ ἐκείνου ἰδούσι. Lego ἰδούσι cum Christophoro
 & Grutero. Idem mendum notavimus in his-
 toria Ecclesiastica. Certe in schedis Regij & in li-
 bro Savilij ἰδούσι per scriptum est.

ἡ δὲ πᾶσι τῶν ἐκ τῆς Θεοδοριτικῆς. Apud Gelasium & Nicephorum legitur ἡ δὲ πᾶσι τῶν ἐκ τῆς Θεοδοριτικῆς. Socrates tamen ac Theodoritus vulgatam lectionem tuerentur.

αἰσχράς ἐπινοήσασιν ὁμοίους. Nam qui cum Judæis
 Paschæ Dominicæ celebrant, conscij videntur esse
 scelens quod Judæi adversus Dominum admiserunt,
 At Christophorus ὁμοίους vertit ὁμοίους, cui non accedo.

τῆς προσηγορίας ἐπὶ ἀνορθώσεως. Socrates, Theodoritus, Gelasius ac Nicephorus habent ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἐπὶ ἀνορθώσεως, quod non probō. Recte enim dicitur πλανημένους τῆ ἐπανορθώσεως.

τῶν αὐτῶν ἔπει δὲ τρίτην τὴν πάσχα ἐπιτελεῖν. Cum
 Neomenia Paschalis Judæorum à die quinto mensis
 Martij inciperet, & tertio Aprilis clauderetur,
 hinc fiebat aliquando ut eorum Pascha ante æqui-
 noctium inciperet. Ita duplex Pascha eodem anno
 celebrabant, frannum intelligas Solarem ac Julianum,
 à verno scilicet æquinoctio hujus anni

Pag. 491.

ad sequentis anni vernali æquinoctium. Idem ait A
Ambrosius in Epistola ad Episcopos Amilix, ubi
scribit Judæos interdum mense duodecimo Pa-
scha celebrasse; Id est, juxta Latinos vel Orientales.
Neque enim Judæi mense illo qui apud ipsos erat
duodecimus, Pascha unquam celebrabant, sed de-
cima quarta die primi mensis. Porro hæc iteratio
quam Judæis objicit Constantinus, nequaquam
magni momenti mihi quidem videtur. Idem enim
retorquere poterant Judæi adversus Christianos;
eos scilicet uno eodemque anno bis Pascha cele-
brasse, si annum vertentem intelligamus. Pona-
mus enim hoc anno Pascha celebrari decimo Ca-
lendas Majas; sequente anno citius celebretur
necesse est. Atque ita duplex Pascha intra unius
anni vertentis curriculum apud Christianos occur-
rit. Quod tamen non eveniet, si annum numerave-
ris ab æquinoctiali cardine ad alterius anni vernali
æquinoctium. Vide Epiphanium in hæresi 70. quæ
est Audianorum pag. 824. & animadversiones D. Pe-
tavii. Cui junge cap. 3. Ægidii Bucherii de Pascha-
li Judæorum cyclo.

τινὸν χᾶεν. Apud Theodoritum & Nicephorum
legitur τινὸν οὐ χᾶεν. Sic etiam Socrates & Ge-
ladius. Ex quibus corrigenda sunt, quæ sequuntur
hoc modo: πῶ ὑμετέρων ἀρχιεπισκοπῶν. Et paulo post ἐν
μὲν αὐτῶν ἡμετέροις. Quamquam apud illos quos dixi
Scriptores legitur ἐν μὲν αὐτῶν ἡμετέροις. in Fuketia-
no scriptum est ἐν μὲν αὐτῶν ἀποστόλων. Porro ad hæc
verba alludere videtur auctor Constitutionum
Apost. libro 5. cap. 16. Quod profecto fatebitur,
quisquis eum locum cum his Constantini verbis cõ-
tulerit.

ἵτερον μὲν τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας. Intelligit caput C
jejunii, quod alio tempore a Quartadecimanis,
alio a reliquis Christianis inchoabatur. Certe de
capite jejunii hæc accipienda esse, docent quæ se-
quuntur de diebus post Pascha. Alioqui superflua
esset repetitio. Si quis tamen de sine jejunii Quadra-
gesimalis hæc intelligere malit, non repugnabo. Vi-
de Chrysostrum in Homilia adversus eos qui pri-
mo Pascha jejunabant, pag. 714.

In Caput XIX.

pag. 494. ἡ ἵτερον. Apud Socratem, Theodoritum, Gela-
sium ac Nicephorum legitur: ἡ ἵτερον. Melius tam-
en esset τῆς ἡμετέρας, vel τῆς ut supra. In manu-
scripto codice Fuketii scribitur τῆς ἡμετέρας, neque al-
iter in Turnebi libro.

λιβύαι. Transposita hic esse vocabula nemo non D
videt. Rectius itaque apud Gelasium Cyzicenum
legitur βριτανίας, λιγυρίων τε ἔτι λιβύαι; Socrates verò
habet λιβύαι, quod magis probò.

ἀκριβοῦς λόγος. Apud Theodoritum & Gelasium
Cyzicenum legitur λογισμός, quod mihi certe non
displicet; ut λογισμός idem sit ac ἀκριβής, id est,
diligens supputatio; unde & computus Paschalis
est appellatus. Aliter sumitur ἀκριβής λόγος in
Epistola Synodica Concilii Nicæni, ubi agitur
de causa Meletii. Nam ἀκριβής λόγος illic sumitur
pro stricto jure, & opponitur æquitati seu dispensa-
tioni.

τῆς Ἰουδαίων ἑπορίας. Perfidia ac perjury vocantur
Judæi, qui cum nullum præter Deum Regem ac
Dominum agnoscerent, eundem postea negave-

runt, nec alium se Regem habere quàm Cæsarem
testati sunt.

τῆς γλώσσης τῆς. Post hæc verba deerat in editione
Rob. Stephani integra linea, quam ex Socrate,
Theodorito, Gelasio ac Nicephoro supplere fa-
cillimum fuit hoc modo: ἐν ἧ ἑδὲ ἡμεῖς ἐπὶ ἀποστολῶν
πλάνης ἀμαρτήματ' ἐπιμύζια. Id est: eam sequi
sententiam, in qua nulla est alieni erroris scelerisque
societas. Hoc est quod supra dixit Constantinus in
cap. 18. τῆς αἰσχρᾶς ἐκείνης σιωπῆς ἵκεως ἀπὸ πάντων.
Ubi vide quæ annotavi. Nam Christophorionus hæc
nullatenus intellexit.

τῶν ἡδὲ ἡμετέρας. Notanda est hæc Constantini sententia de
auctoritate Judiciorum Synodaliū. Cui similis
est locus alter in Epistola ejusdem Constantini ad E-
piscopos post Concilium Arelatense: Dico enim,
ut se veritas habet. Sacerdosum judicium ita debet ha-
beri, ac si ipse Dominus residens judicet. Nihil enim
licet his aliud sentire, vel aliud judicare, nisi quod Chri-
sti magisterio sunt edocti.

ἡμετέρας ἡμετέρας. Ex hoc loco aperte colli-
gitur, Epistolam hanc Constantini scriptam esse
ad Episcopos qui Synodo non interfuerunt. In-
scripta quidem est Epistola ad Ecclesias. Ver-
tium Ecclesiarum nomine antistites intelligen-
di sunt. In Sacerdotibus enim Ecclesia consistit,
ut ait Honorius in appendice codicis Theodo-
siani.

τῆς ὑμετέρας ἡμετέρας. Hæc peculiaris est lo-
cutio Christianorum, qui cum aliquem ex fra-
tribus aut voce aut per literas alloquerentur,
vestram caritatem seu dilectionem dicere sole-
bant. Nihil frequentius occurrit in Epistolis
sanctorum Patrum, ut nihil necesse sit exem-
pla congerere. Sic certe Athanasius in Epistola de
decretis Synodi Nicænae, cujus locum paulo an-
te attulimus. At Christophorionus διὰ τὴν ἀν-
τιθέσιν ἀντιθέσιν, nec hujus loci sensum per-
spexit.

ἡμετέρας ἡμετέρας. Non dubito quin scri-
bendum sit ἡμετέρας, ut legitur apud Socratem,
Theodoritum, Gelasium ac Nicephorum. Certe
Constantinus in Epistolis suis semper gloriari so-
let, quod divina Majestas ipsius ministerio tyran-
nos qui Ecclesiam persequabantur, sustulerit or-
bemque universum superstitioso daemonum cultu li-
beraverit.

In Caput XX.

ταῦτα τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας ἡμετέρας. Hanc
locum non intellexit Christophorionus, ut ex ver-
sione ejus apparet, sic enim vertit: Edictum,
quod idem pontifex habebat & auctoritatem cum
hac Epistola, Imperator in singulis misit provincias.
Atqui Eusebius nullam edicti mentionem facit,
sed tantum Epistolæ ad Episcopos missæ. Sed
Christophorionus ἡμετέρας putavit esse edictum,
gravi errore; cum ἡμετέρας ἡμετέρας τῆς ἡμετέρας
ἡμετέρας, nihil aliud sit quàm exemplum Epistolæ, quod
etiam ἡμετέρας ἡμετέρας Græci vocant, nos vulgari
idiomate copiam appellamus. Ait igitur Euse-
bius, Constantinum misisse exemplum hujus E-
pistolæ in omnes provincias, seu, quod idem
ff

est, misisse hanc Epistolam eodem exemplo scriptam ad omnes provincias. Porro monendus est lector, hujus capitis titulum alieno loco positum esse, cum ad epilogum præcedentis Epistolæ pertineat, ut nemo non videt. Ponendus est igitur hic titulus supra ante has voces τῶν σωτακτικῶν, ut habet codex Fuketii.

In Capite XXXI.

Pag. 495. σωτακτικῶν παροῦσιν ὁμιλίαν. Hanc vocem non intellexerunt Interpretes. Nam Porresius quidem vertit: ex composito verba fecit ad Episcopos. Christophorus sonus verò sic interpretatus est, sermonem apud Episcopos de rebus ordine dispensandis instituit. At qui σωτακτικῶν παροῦσιν ὁμιλίαν nihil aliud est quam valedixit. Menander, seu potius Alexander Rhetor in capite ἐπιλαλίας pag. 624 scribit σωτακτικῶν λαλίαν à Sophistis dictam esse orationem, & in patriam discedentes, & in patriam suam reversuri, dolorem suum in abeundo testantur: vel cum quis domo discedens, Athenas profectorem instituit. Idem in cap. ἐπι σωτακτικῶν λόγων, methodum tradit hujusmodi orationum. ὁ σωτακτικὸς λόγος δὲν ὄντι ἀνιωμένος ἐπὶ τῆς χρεοσιμῆς. Id est. qui valedicit, pro se feri dolorem ob discessum. Sed & in toto capite passim usurpat σωτακτικῶν pro valedicere. Idque orationis genus ab Homero primum inventum esse dicit, apud quem Ulysses Phæacibus valedicit. At Natalis Comes qui Menandrum Rhetorem in latinum sermonem transtulit, σωτακτικῶν λόγων vertit ad junctivam orationem, & verba illa quæ citavi ὁ σωτακτικὸς λόγος interpretatur ad junctivam. &c. Quo nihil fingi potest ineptius. At qui σωτακτικῶν Græcis est valedicere. Helychius σωτακτικῶν ἀπαύσασθαι. Sic Eusebius usurpat in fine hujus capitis, & in libro I. ubi de morte Constantii Chlort loquitur. Hujusmodi oratio extat Gregorii Nazianzeni, habita in confessu centum & quinquaginta Episcoporum, quæ σωτακτικῶς λόγος inscribitur, quod idem est ac σωτακτικῶς. In hac siquidem oratione Gregorius valedicit Ecclesiæ Constantinopolitanae. Recte igitur Suidas scribit σωτακτικῶν σωτακτικῶς. Sed quod idem Suidas addit Origenem dictum esse σωτακτικῶν, longe fallitur. σωτακτικῶν enim dicitur esse Origenes teste Epiphonio, non σωτακτικῶν.

ἐπιπολλὰ τιμωμένων. Melius scriberetur τιμωμένοι.

ὡν μάλιστα τὰ πάντα θεῶν. Deesse videntur nonnulla. Sane hi libri pluribus in locis mutili sunt, ut jam aliquoties notavimus. Hic autem locus non incommode ita suppleri potest ὡν μάλιστα ἠεροῦσιν ἡμᾶς, ἡ ποιῶν τὰ πάντα θεῶν. Hæc enim de Paganis dicuntur, de quibus proxime locutus fuerat Constantinus, cum dixit: τοῖς ἡ θεῶν βλασφημεῖν ὅμων παρσκευασμένοις. Ait ergo Constantinus ad Episcopos, cavendum imprimis esse, ne ex ipsorum dissenionibus ad contemnendam ac deridendam Christianorum Religionem provocentur pagani. Eorum enim maximam curam ac sollicitudinem gerere nos oportere, omniaque agere, quibus ad veram fidem ac salutem possint revocari. Eos verò servari facile posse, & ad

agnitionem veritatis pervenire, sires nostræ illis beatæ & admirandæ videantur. Proinde unumquemque illorum variis modis atque artibus allicendum esse ad partes nostras. Utitur deinde exemplo Medicorum, qui ut aegris salutem restituant, omnia excogitant quæ illis utilia fore credunt. Hæc certe non intellexerunt Interpretes, in quorum versione lector alia omnia deprehendet. Eodem referendus est locus Eusebii in capite 56. hujus libri, ubi ait Constantinum Imperatorem magnam vim auri Ecclesiis donasse ad pauperum alimoniam, cum omnes homines ad suscipiendam salutis fidei doctrinam hæc etiam ratione invitare vellet: exemplo Apostoli qui in Epistola ad Philippenfes hæc ait: sive per occasionem, sive per necessitatem Christiani annuncietur. Porro in MS. codice Fuk. & Savil. & in Turnebi libro totus hic locus ita scribitur: ὡν μάλιστα δὲ ἐσθλῶν. ἐκ ἀδωμάτων ἡ δὲ τὰ πάντα ἡμᾶς αὐτοῦς ἰσθλῶτα φαίνοισθε. quæ sine dubio verba lectio est. Id tantum emendari velim, ut pro ἐκ ἀδωμάτων legatur μὴ ἀγνοεῖν ἡδ.

μὴ ἀμνηστῶν. Scribendum potius μὴ τιμωροῦσιν, subaudiendo θεῶν quod paulo ante præcessit. Sed codex Fuketii veram nobis lectionem aperuit in quo legitur μὴ ἀγνοεῖν δὲ ἡμῶν ὁμοιωσῶν, &c. Atque ita etiam Turnebus ad oram libri tui emendavit ex MS. codice.

ἐσθλῶν δυναμένων. Hoc loco ἐσθλῶν, idem est, quod salutis fidei doctrinam percipere, quomodo sumitur apud Paulum, ubi dicit DEUM velle omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Est hoc verbum in eo sensu proprium Christianæ Religionis. Quo tamen usi sunt etiam posterioris ævi Philologi, ut legere memini in Commentariis Proeli in Timzum.

ἐπιπροσημῶν. Verbum insolens & novum: pro quo scribendum videtur ἐπιπροσημῶν. Scribitur autem is omnino est quem in versione mea posui. Ait enim Constantinus variis causis & occasionibus Paganos ad religionem nostram solere converteri. Alios spe alimentorum duci; ob elemosynas scilicet Christianorum. Alios spe patrocini; ob Episcoporum scilicet auctoritatem, qui apud Imperatorem & Summates plurimum poterant, ἠεροσύνη est patrociniū seu suffragium, ut ad Ammianum Marcellinum notavi, qua voce crebro utitur Joannes Chrysothomus. In optimo codice Fuketiano deest vox ἐπιπροσημῶν, totusque locus ita legitur: οἱ μὲν ἡδὲ ὡς ἄλλοι προφύλακται ἡμῶν τῶν ἠεροσυστῶν ἐπιπροσημῶν ἐσθλῶν ἐσθλῶν.

λόγων ἀληθῶν. Codex Fuketii & Savilii scriptum habent λόγων ἀληθῶν ἐρασῶν. Quomodo etiam in libro Turnebi ad marginem emendatur. Sed vulgata lectio magis placet ob ea quæ proxime sequuntur, ut vitetur ταυτολογία. Paulo post codex Fuketii & schedæ Regiæ habent: ἐστὶν ἡμεῖς τῶν ἠεροσυστῶν ἡδὲ ὡς ἄλλοι προφύλακται ἡμῶν τῶν ἠεροσυστῶν, non ut valgo editum est: διὸ ἡμῶν πάντων.

In Caput XXIV.

ταύτα ἐπιεικείαι ἐποδίσσεως σιωπῶν. Certe Eusebius quod hic pollicetur, postea implevit, omnesque Epistolas & sanctiones Imp. Constantini, quæ ad Catholicam fidem spectabant, speciali libro complexus est. Id me docuit codex Medicæus, in quo ad calcem historię Ecclesiasticę per scripta est Epistola Constantini ad Palæstinos, quam in superiore libro retulit Eusebius, & post supradictam Epistolam leguntur hæc verba: ταύτα μὲν οὐκ ἦν μοι κήρυξ. θερε δὲ λοιπὸν τοῖς νόμοις, καὶ ταῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τῷ Θεοφιλοῦς ἡμῶν καὶ ἀφοσιωτοῦ βασιλεῦς ἡμετέρας, ἀφ' ἧτέρας ἀρχῆς ἢ ἐμοὶ πάσαι σιωπῶσι.

In Caput XXV.

1497. μνήμη ἄλλο τι μίγξις. Prima vox delenda videtur ut pote superflua; nisi forte subaudiatur μνήμη ἡμετέρας. Possit etiam dici εἰς μνήμην. Turnebus ad oram sui libri emendavit ἄξιον pro μίγξις.

In Caput XXXI.

τῆς ἀπὸν θῆνοίς. Vocem ἀπὸν ad mulieres quæ prima luce ad sepulcrum Domini venerant, referendam putavi. Christophorus tamen eam retulit ad faxeos illos & incredulos, de quibus paulo ante locutus est Eusebius; quod non probō.

καὶ ἐξ ἑνὸς πεδῖν εὐσεβήσαντες. Malim legere καὶ ἐξ ἑνὸς ποδῖν. Id est, humo undecumque aggregata.

Θυσίαι ἐπιβωμῶν ἐπισημαίνονται. Pessime hunc locum vertit Christophorus hoc modo: Tum detestabiles sibi victimas super impuras aras immolare. At qui vox ἀπὸν θῆνοίς satis indicat, non de victimis hic Eusebium loqui, sed de libationibus; vino scilicet, lacte & similibus, quæ Gentiles Diis suis offerebant. Adde quod victimas super aris immolari, profus absurdum est. Hostiæ enim juxta aras macabantur, non super aris. Notus est Ovidii versus:

Rode caper vitæm. Tamen hinc cum stabis ad aras, &c.

1498. ἡ δὲ πᾶν σύμπεσαν τῶν ἀεθροῦσιν λαθεῖν. Locus est mutilus, cujusmodi in his Eusebii libris occurrunt quamplurimi. Videtur autem in hunc modum non incommode suppleri posse: ἡ δὲ πᾶν σύμπεσαν τῶν ἀεθροῦσιν φῆσιν δὲ ἡμῶν λαθεῖν, &c. Certe sequentia Eusebii verba hanc nostram emendationem apertissime confirmant. At Christophorus omnia hic permiscuit, ut ex versione ejus apparet.

In Caput XXXVIII.

1499. ἔργον ἀπὸ σκευῶν ἡνωτήρας φωνῆς. Scribendum est procul dubio ἡνωτήρας, quod non vidit Christophorus. Est autem hic hujus loci sensus: illam Dominicæ sepulcri post tot sæcula restitutionem, re ipsa confirmasse resurrectionem Domini nostri. In codice Fuk. legitur ἡνωτήρας, quomodo etiam Turnebus ad oram libri sui ex scripto codice emendarat. In schedis Regiis scriptum est ἡνωτήρας. Savilius ad oram libri sui notarat, forte ἡνωτήρον.

In Caput XXX.

μὴ δὲ μίαν λόγον διεραπείαν. Apud Socratem, Theo-

A doritum ac Nicephorum legitur λόγον χορηγίαν, quod rectius puto.

Ἔργον τῆς κοινῆς πάντων ἐκδοῦ ἀναίσεως. Hostem publicum Constantinus hic appellat Licinium, post cujus exitium ait sacrum Domini sepulcrum, quod ante latuerat, in lucem & conspectum hominum prodidisse. Occisus est Licinius anno Christi 326. ut scribitur in Fastis Idatii. Eodemque anno cum Helena Hierosolymam advenisset, sepulcrum Domini repertum est. Possit etiam publici hostis nomine, dæmon hic intelligi, nisi quæ sequuntur verba repugnarent. Neque enim diabolus tunc demum victus atque oppressus est, cum sepulcrum Domini egestis ruderibus detectum est. Adde quod ἀναίσεως id est, cædes, melius de Licinio dicitur quam de diabolo.

Ἐπὶ τοῦτον πᾶσαν. Scribendum puto ἐπεὶ τοῦτον πᾶσαν, &c. In libro Fuk. scribitur ἐπὶ τοῦτον γδ, &c.

Ἐπὶ δ' οὐδ'. Hic locus ex Socrate & Theodorito emendandus est.

In Caput XXXI.

Δρακίλιαν τὸν δὲ ποντίαν τῶν ἐπαρχιῶν μέγαν. Ethic locus ex Socrate, Theodorito ac Nicephoro emendandus est in hunc modum: τὰ τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχιῶν μέγαν. Id est: Draciliano agentis vicis Clarissimum Præfectorum Prætorio. Extant certe duæ Constantini leges in codice Theodosiano, altera in titulo de usuris, altera de hæreticis, ad hunc Dracilianum scriptæ. Prior hanc habet inscriptionem: Imp. Constantinus Aug. ad Dracilianum agentem

Vicis Præfectorum Prætorii. Proposita autem est Cæsareæ in Palæstina 13. Cal. Majas Paulino & Juliano Coss. Secunda verò proposita dicitur Calendis Septemb. Generalsto, Constantino Aug. 7. & Constantio Cæsare Coss. Id est anno Christi 326. Quo etiam anno Constantinus hanc Epistolam scripsit ac Macarium Episcopum Hierosolymorum. Porro notandum est, Præfectos Prætorio hic dici Clarissimos. Nondum enim Illustrissimatus dignitatem acceperant. Sed & in aliis Constantini legibus Præfecti Prætorio Clarissimi dicuntur, ut in his libris occurrit. Ceterum, ut Præfecti Prætorio tantum Clarissimi erant Constantini ætate, ita Vicarii Præfecturæ Prætorianæ ejusdem Constantini temporibus erant tantum Perfectissimi, ut docet Epistola ad Probianum Proconsulem Africæ. Apud Athanasium in Apologetico ad Constantium pag. 794. Ἀθανάσιος βίβλων, κεντῶν αἰῶν τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχιῶν τῶν ἐπὶ πραιτωρίῳ.

συνέβηαι ἡνωτήρας. Hoc loco συνέβηαι formam significat ac delineationem futuri operis. Quo sensu sumitur etiam in Epistola Himerii Rationalis Alexandriæ ad Præfectum Marcotæ, quam refert Athanasius in Apologia pag. 803. Postquam enim dixit Augustum & Cæsares permisisse Ischyra ut Ecclesiam in pago suo ædificaret, mandat Præposito pagi illius, ut formam futuri operis quamprimum delineet, & ad Officium suum mittat: φροντίσον τῶν ἐν ἐργῶν τῶν σὺν ἡμῶν ποιησάμεν, εἰς πᾶν τὸ ἔξω ἀνεργεῖν.

In Caput XXXII.

πᾶν δὲ τῆς βασιλικῆς καμάρων, πότεροι λαοναείας, ff ij

Basilicarum cameræ duobus fere modis disponebantur. Aut enim lacunaribus ornabantur, aut opere musivo depingebantur. De lacunaribus testis est Constantini locus. De opere musivo Procopius in libro 1. de fabricis Justiniani, ubi sanctæ Sophiæ templum describit. Jam lacunaria duobus modis exornari solebant. Aut enim deaurabantur; aut pingebantur, quod primus instituit Paulias, de quo Plinius in libro 35. cap. 11. ita scribit: *Idem & lacunaria primus pingere instituit: nec cameras ante eum taliter adornari mos fuit.* Isidorus in libro 19. Originum. *Laquearia, inquit, sunt quæ cameram subiegnit & ornant: quæ & lacunaria dicuntur: quod lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gypso vel coloribus habeant pictos, cum stans intermiscantibus.* Quem Isidori locum immerito reprehendit Salmastius in Notis ad Flavium Vopiscum pag. 393. ubi negat lacunaria cameris unquam supposita fuisse. Atqui Plinius idem diserte affirmat, & Constantinus in hac Epistola. Vetus auctor quæstionum veteris & novi Testamenti in Quæst. 106. *Sicut enim ad ornamentum domus pertinet, sic camera eius habeat auro distincta laquearia, &c.*

καλλιπιδύωαι τὸ λειπόμεινο. Hoc loco secutus sum distinctionem Theodoriti ac Nicephori, qui post verbum καλλιπιδύωαι punctum apponunt. Idemque ante nos fecere omnes Interpretes præter Mulculum. Quod si quis malit distinctionem apponere post λειπόμεινο, tum scribendum erit πλιωὶ ἢ ἐν ὁσότης, &c. ut legitur in cod. Fuketii & Savilii.

In Caput XXXIII.

καὶ αὐτὸ τὸ σωτήριον μαρτύριον. Hisdem verbis utitur Eusebius in panegyrico de tricennialibus Constantini pag. 630. Nec male Christophorus salutare Christi monumentum utrobique vertit. Certe Eusebius supra in cap. 28. sepulcrum Domini vocat τὸ σωτήριον ἀναστάσεως μαρτύριον. Sed & Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi 14. locum Dominiæ passionis ac resurrectionis, martyrium nominari scribit.

νακατισκευάζετο Ἱερουσαλήμ. Hæc Eusebii verba descripsit Socrates in cap. 13. lib. 1. ἡ δὲ βασιλεία μήτηρ οἰκον μὲν ἐκτιθεῖον ἐν τῷ μνήματι τῷ τόπῳ, πολυτελῆ κατισκεύασεν, Ἱερουσαλήμ νεανίπων ὀμασεν, ἀντισφύσων τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ καὶ καταλειμμένη ποιήσασα. Imperatoris vero mater in ipso quidem Servaio-
 nis monumento Ecclesiam magnificentissimam exstruxit, novam condens Hierusalem e regione veteris illius ac deserte. Quæ Socratis verba attentius observanda sunt. Primo Helenæ tribuit, quod Eusebius à Constantino factum esse dixit. In quo secutus est Socrates auctoritatem Rufini, qui in libro 10. historiæ Ecclesiasticæ hanc basilicam Hierosolymis ab Helena constructam esse prodit. Et si autem parum refert, utrum Helena Imp. Constantini sumptibus, an Constantinus ipse cura ac studio matris Helenæ id templum condidisse dicatur. Præstat tamen Eusebii sententiam sequi, quippe qui & rebus ipsis interfuit, & Epistolam Constantini templi illius ædificatione affert. Notandum etiam est, quod Eusebius dixerat: καὶ αὐτὸ τὸ σωτήριον μαρτύριον. Id à Socrate ita reddi: ἐν τῷ μνήματι τῷ τόπῳ

A Quod verò dixerat Eusebius τὴν κατισκευάζετο Ἱερουσαλήμ, id Socrates expressit in hunc modum, ἐκτιθεῖον κατισκεύασε, Ἱερουσαλήμ νεανίπων ὀμασεν ἀντισφύσων, &c. ubi vocem ἐπὶ νεανίπων τινὰ γενδὰ esse nemo non videt. Neq; enim templum illud nova Hierusalem dicebatur, ut creditur Interpres, & ante eum Nicephorus; sed Martyrium seu Basilica Constantiniana & Anastasis. Hoc igitur tantum dicit Eusebius & Socrates, Constantinum si-ve Helenam exstructâ illâ ingentis operis basilicæ novam Hierusalem condidisse ex adverso veteris illius quæ olim destructa fuerat à Romanis. Quod quidem verissimum est. Ab eo enim tempore ubi Antiochiam vero ac prisco nomine paulatim abolito, Hierusalem vocari cœpta est à Christianis; cum tamen revera non esset Hierusalem, utpote in alio solo condita, ab Imperatore Romano qui tunc Judæis erat inimicissimus eo consilio ædificata, ut Gentiles eam incolerent; Judæi verò eius aditu penitus accerentur. Ceterum non dubito quin Eusebius alludat ad locum illum qui legitur in Apocalypsi cap. 21. *Vidi sanctam civitatem, Hierusalem novam descendentem à celo. Deo paratam sibi. sponfam.*

In Caput XXXV.

λαῖμα λαμφοῖς. Marmor intelligere videtur, vel certe lapidem politum instar marmoris. Sic in capite sequenti ἔστι λαῖμα λαμφοῖς ὀμασεν pro eodem dicit Eusebius. At Christophorus λαμφοῖς λαῖμα lapidem eximium interpretatus est; Porticium excellentem, male, ut opinor.

ἐν τριπλεύρῳ. Basilicarum atria, quatuor fere porticibus constabant, in quadranguli formam dispositis. In medio locus erat apertus & patens, cuiusmodi hodie in claustris monachorum videmus. Docet hoc Eusebius in descriptione basilicæ Tyri libro decimo historiæ Ecclesiasticæ. Verum in basilica Hierosolymitana, alia fuit dispositio. Tres enim duntaxat illic fuerunt porticus ad tria latera. In quarto autem latere, quod erat à regione sepulcri ad solent Orientem obversum, vice porticus erat ipsa basilica ut docet Eusebius in capite sequenti. Quod quidem idcirco factum videtur, ut ipsa basilica amphiori lumine collustraretur, nulla extrinsecus porticus luminibus officiente.

In Caput XXXVI.

ὄλις μαρμαρι πλακῶσεις. Antiqui scilicet marmoris crustis varii coloris parietes ornabant, ut notari ad lib. 28. Amm. Maracellini pag. 365. Hujusmodi marmoris crustas πλακῶσεις vocabant. Gregorius Nazianzenus in orat. 32. οὐ δὲ μοι ἀμείχρη καὶ πλακῶς τῆς κεκομψυμένης ἑσφίδος, καὶ τῶν μαρμαρίων καὶ ἀειδρόμων. Idem in carmine anacreontico ad animum suum:

ὄλις δὲ μοι ἀμείχρη
 ἄχρῳ ὄφου, χαφῆς τε
 καὶ ἑσφίδος ὄμοις μου,
 πλακῶς τε λάμψιν αἰχμῶν
 ἀντίχρον, πολυζῶσι.

γλυφαῖς φατιμαῶν. Quid sint φατιμαῶς, docet Helychius & auctor Etymologici, qui φατιμαῶς

interpretantur *συνδύματα*, *σύνδιδυλλα*, id est, tabellas, *τεταλαυετα*. Eadem voce utitur Eusebius in *cap. 49*. Ex his igitur apparet, cameram basilicæ lacunari intrinsecus tectam atque ornatam fuisse, ut in animo habuerat Constantinus, quem admodum testatur in Epistola ad Macarium. Extrinsecus enim plumbo aperta erat ad arcendos imbres, Proinde cameram ipsam lapideam fuisse oportet, quæ plumbum superpositum sustineret.

In Caput XXXVII.

διδυλλῶν συνδύματα *τις καταζεύξων*. De atrij porticibus supra dixit Eusebius. Nunc de porticibus basilicæ loquitur. Ac primo quidem ait ad utrumque latus basilicæ binas fuisse porticus. Deinde ait porticus illas partim fuisse *ἀναγείους*, partim *καταγείους*. Quod sic interpretor, ut porticus illæ duo tecta habuerint; & aliæ quidem solo ipsius basilicæ æquales fuerint; aliæ verò ipsidem superimpositæ, cujusmodi in Ecclesiis nostris videmus. Hujusmodi porticus antiqui *διζήτους* vocabant, seu *διεζήτους*. Gregorius Naz. in oratione 19. pag. 313. ubi templum à patre suo ædificatum describit *κίβων δὲ τῆς συνδύματι διζήτους εἰς ὑψος ἀναγείων*, id est: *Et columnarum ac porticum duo tecta habentium pulcherrimè in altum assurgit*. Scribendum enim est in illo Gregorij loco una voce *διζήτους*, quod Billius non vidit. Possumus etiam interpretari *καταγείους* subterraneas porticus. Nam in templis eiusmodi porticus subterraneæ construi solebant, quas *διζήτους* *καταγείους* vocat Aristides in oratione de Cyziceno templo. Ubi etiam templum illud triplex fuisse dicit; partim subterraneum, partim sub divo; medium verò quotidianis usibus accommodatum.

διδυμοὶ ἀμφὶ τῆς ἀδελφῆς. Quatuor erant porticus in basilica Hierosolymitana; binæ scilicet ad utrumque latus basilicæ. Id sibi volunt hæc verba *διδυμῶν συνδύματι ἀμφὶ τῆς ἀδελφῆς*. Quin & sequentia id ipsum manifeste evincunt. Ex his enim porticibus alias ait Eusebius fuisse in fronte basilicæ, id est, exteriores; quasdam verò interiores. Eodem modo in templo Apostolorum quod erat in urbe Roma, quatuor erant porticus, ut testatur Prudentius in passione Apostolorum his verbis:

Subdidit & Paria fulvis laquearibus columnas

Distinguit illic quas quaternus ordo.

Idem Prudentius in passione Hippolyti, de templo S. Hippolyti ita scribit:

Ordo columnarum geminus laquearia tectis

Sustinet, auratis suppositus trabibus.

Adduntur graciles tecto brevioris recessus

Qui laterum seriem iugiter exstinent.

Eandem formam cernere est in majoribus apud nos basilicis, ubi quatuor columnarum ordines binas utrinque porticus constituunt. Porro hujusmodi porticus gemellares dici videntur in Itineratio Hierosolymitano: *Interioribus vero civitatis sunt piscina gemellares quinque porticus habentes*. In quo tamen loco ambiguum est, utrum piscinæ ipsæ, an porticus gemellares dicantur. Præstatque gemellares piscinas intelligere. Erant enim gemini lacus ut scribit Hieronymus in libro de locis Hebraicis ubi de Bethesda.

ἀμφὶ τῆς ἀδελφῆς. Male Christophorus Xystus vertit. Nam *συνδύματα ἀμφὶ τῆς ἀδελφῆς* per synecdochen dicuntur pro porticibus. Helychius *ἀμφὶ τῆς ἀδελφῆς* exponit columnas quæ ad parietem obversæ sunt. Sed Christophorus voces illas *διδυμῶν συνδύματι* ad *πλευρὰ* hoc modo *ἀμφὶ δὲ ἐκτετρατὰ πλευρὰ διτλῶν συνδύματι*, &c. cum tamen post vocem *πλευρὰ* ponenda sit vitula, ut in codice Regio legitur & Fuketiano; & verba illa *διτλῶν συνδύματι* referri debeant ad vocem *παρὰ τῆς ἀδελφῆς*. Latera enim basilicæ hic intelliguntur, quod confirmatur ex libro 10. historia Ecclesiastica, ubi basilica Tyri describitur his verbis: *ταῖς παρὰ ἐκτετρατὰ πᾶσι τοῖς νεῖς σόαις*.

αἱ μὲν ἐν ἀποσώσει, id est, exteriores. Sic in lib. 10. de fontibus qui erant ante fores basilicæ Tyri ait, *εἰς ἀποσώσει ποὺ τὰ νεῖα*.

αἱ δὲ εἰσὼ τῶν ἰσώδων. Ad oram codicis Moræani emendatur *τῶν ἰσώδων*, quomodo etiam legebatur in Gruteri libro. Posset etiam emendari *τῶν ἰσώδων*. Sed cum scripti codices Fuketianus & Sav. *τῶν ἰσώδων* habeant, ea lectio præterenda est.

ὡς πεσσῆς. Pessime Christophorus *postes* vertit; melius Portesius *pilas* interpretatur. Quid sint *πῆσῆς*, docet Procopius in libro 1. de fabricis Justiniani, ubi templum sanctæ Sophiæ describit: colles scilicet seu aggeres lapidei, quos scopulis quibusdam comparat qui apsidem sustinebant. Posteriores Græci *πῆσῆς* vocarunt, ut notavit Meursius in Glossario. Erant igitur *pilæ lapideæ*, à figura ut opinor ita dictæ, eo quod quadrangulæ essent instar pessorum & pessulorum. Ideo autem porticus interiores quæ proxime ad latus erant basilicæ *pessis* fulciebantur, quod tectum basilicæ utrinque sustinerent: quod quidem tectum reliqua omnia altitudinem superabat.

In Caput XXXVIII.

ἡμισφαίριον. Scribo *ἡμισφαίριον*, sic vocat altare basilicæ, eo quod in formam hemisphærij fabricatum esset. Hinc est quod ipsum vocat *τὸ πᾶν τὸ κεφαλαῖον*, id est, summam totius operis. Nam basilicæ ideo construebantur, ut super altari incrementum sacrificium offerretur Deo. Paulo supra Eusebius sepulchrum Domini *κεφαλαῖον τὸ πᾶν τὸν* vocavit: nunc verò altare basilicæ appellat *πᾶν τὸν κεφαλαῖον*, quæ duo longe inter se differunt. Nam sepulchrum Domini ideo vocatur caput totius operis, quod initium ac velut vestibulum fuerit totius fabricæ, & quod eius gratia Constantinus totum opus extruxerit. Altare verò basilicæ summæ totius operis dicitur, propterea quod totum opus eo spectabat, eratque id complementum universæ structuræ, sine quo imperfecta erat basilica. Porro hemisphærij improprie dixit Eusebius pro hemicyclo, vel potius hemicylindro, cujusmodi etiam altare fuisse sanctæ Sophiæ docet Procopius libro 1. de ædificiis. In libro Turnebi ad marginem emendatur *ἡμισφαίριον*, sed recentiore manu.

ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλικῆς ἐπιτεταμένον. Idem est ac si dixisset *ἐν ἀρχῇ*. Hemisphærij ab imo usque ad summum basilicæ protendebatur. Et in imo quidem erant duodecim columnæ, simicirculari forma dispositæ. Confirmat hanc explicationem Procopius in libro 1. de ædificiis, ubi basilicam sanctæ ff iij

Sophiae describit; quem jucundum fuerit conferre cum hac Eusebij narratione. Potest etiam in summo basilicae, ut sensus sit altare non in medio basilicae situm fuisse, sed in summo.

In Caput XXXIX.

ἐκθρασίᾳ μισαυλίου. Gravi errore Christophorus μισαυλίον portas atrienses vertit; quasi μισαύλιον, & ἡ μισαυλή idem esset. Atqui μισαυλίον est area. Nam quod in titulo capitis μισσαυλίον dicitur, id in contextu capitis αἰθρίον vocat Eusebius. Eadem voce utitur in descriptione basilicae urbis Tyri, quam habes in libro 10. historiae, μισσὸν αἰθρίον ἡφίαι. Christophorus areaam vertit non male. Porteus & Musculus subdiale spatium interpretantur, quod magis Latinum puto. Area enim Latini vocabant locum purum in quo fruges terebant; non autem quas hodie curtes vocamus. usus tamen vulgaris obtinuit, ut areae dicantur curtes. Graeci quoque μισσαυλίων & μέταυλον vocant curtem in qua aluntur gallinae & boves stabulantur, ut docet Apollonius in libro 3. Argonauticon pag. 134. eiusque Scholiastes Graecus. & Harpocration in voce μέταυλον. Areae Ecclesiarum dicitur in lege 4. codice Theod. de his qui ad Ecclesias confugiunt: Vt inter templum quod parietum descripsimus cinctus & januas primas Ecclesiae, quicquid fuerit interiacens, sive in cellulis, sive in domibus, hortulis, balneis, areae atque porticibus, confugas interioris templi vice tueatur. Graeca constitutio ibidem relata sic habet: ὡς τε μεταξύ τῆς ναοῦ ἐν τῷ περιειρημένῳ στήπῳ ἀκριφάχαλαι διαίχθησαν ἀρχαί τῶν πρώτων μὲν τοὺς δημοσίου τόπους ἐκκλησίας θυράντι πᾶν τὸ παρυκείμενον εἴτε ἐσολαίαις ἢ κήποις, ἢ αὐλαῖς, ἢ λουστραῖς, ἢ ἐσολαῖς τυρράνας, &c. Vides aulam verti areae. Refertur haec lex Theodosij in lib. 7. Capitularium Caroli Magni titulo 125. ubi tamen pro areis atrium ponitur.

ἐν αὐτῇ πρώτῃ. Recte Christophorus & Musculus atrium vertit. Certe vetus Interpres Evangelij, ubicumque vox αὐλή occurrebat, atrium reddit. Sed & in glossis veteribus αὐλή atrium exponitur, Victorinus Petabionensis Episcopus in Apocalypsim Joannis. Aula, inquit, atrium dicitur, vacua inter parietes area. Hieronymus tamen aulam ab atrio distinguit in libro 5. Originum. Sed Victorinus potius assentior. In Itinerario Antonini martyris mentio fit atrij basilicae Constantinianae. Porro notandum est in titulo capitis Exhedras dici pro aula.

ἐνθεν δὲ προίοντων. Malim scribere προίων, ut legitur videtur Musculus.

παρ' ἐκείνην. Transposita videntur haec verba, quae sic malim legere: ἡσαν δὲ ἐν ταυδοῖς ἐν αὐτῇ πρώτῃ, εἰς αὐτὴν τῆν παρ' ἐκείνην. Egredientibus enim ex basilica, prima occurrebat aula, deinde porticus ad dextram & laevam atrij, ac deinceps vestibulum.

ἐν αὐτῇ μέσῃ πλατείᾳ ἀγορᾶς. Ante majores basilicas, ut plurimum erant plateae, in quibus forum rerum venalium agebatur die festo martyris illius cui dicata erat basilica. Quod quidem idcirco Veteres observabant, ut pulchrior esset conspectus vestibulorum, nihilque esset quod luminibus ipso-

rum officeret. Sic Romae ante basilicam Apostolorum erat platea, ut testatur Prudentius. Alexandriae quoque Ecclesia erat ad magnam plateam, ut docet Athanasius in Epist. ad Solitarios: ἔκαστος τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ πλατείᾳ τῇ μεγάλῃ. Porro vox ἀγορᾶ videtur esse scholium additum ad explicationem vocis πλατείαις. Nisi malis scribere ἀγορᾶς τῶν ἐν δὸν ἱερῶν μὲν θείων. Scribendum est ἱερῶν, ut in libro Turnebi ad marginem emendatur.

In Caput XLI.

ἀνθρώποις μυστικῶς τετραμήνας. Scribendum est τετραμήνας, ut legitur in panegyrico de tricennialibus Constantini pagina 630. ubi eadem verba repetuntur.

In Caput XLII.

ἦκε δὲ. Malim legere ἦκε δὲ. Quomodo in Faksiano codice & in Regijs schedis scriptum invenimus ἰσπερβαλλοῦς θροῖνης. Helenam Constantini matrem, mulierem fuisse singulari prudentia, praeter Eusebij testimonium, multa sunt quae nobis persuadent. Cum enim Constantinum Imp. usque ad extremum vitae diem sibi obsequentem habuerit, vel hoc unum singularis prudentiae argumentum est. Fuit etiam hoc summæ prudentiae iudicium, quod filij sui opibus & Augustae dignitatis fastigio non ad luxum & delicias abusa est, sed urbes ac provincias, & privatos homines liberalitate sua sublevavit. Cumque nepotes suos Constantini liberos summo amore diligeret, id ante omnia providit, ne quis ex Constantij liberis Constantini fratribus, Imperium eis subriperet. Quocirca illos velut exules quoad vixit, semper detinuit, nunc Teulosa in Gallia, ut scribit Anthonius & Augustae dignitatis fastigio non ad luxum & delicias abusa est, sed urbes ac provincias, & privatos homines liberalitate sua sublevavit. Cumque nepotes suos Constantini liberos summo amore diligeret, id ante omnia providit, ne quis ex Constantij liberis Constantini fratribus, Imperium eis subriperet. Quocirca illos velut exules quoad vixit, semper detinuit, nunc Teulosa in Gallia, ut scribit Anthonius & Augustae dignitatis fastigio non ad luxum & delicias abusa est, sed urbes ac provincias, & privatos homines liberalitate sua sublevavit. Cujus quidem Epistolae fragmentum extat apud Libanium in oratione pro Aristophane Corinthio pag. 217. ubi Libanium Helenam πατρὸς τῶν μισσηρῶν appellat, ejusque consilio & novercalibus odiis Constantium Juliani patrem hac & illac tradocum fuisse testatur.

In Caput XLIII.

ἀντιπρόμαξι τε ποικίλοις. Non probo interpretationem Christophoroni qui aulae interpretatur. Nam aulae scena potius conveniunt quam Ecclesiae. Velaigitur interpretari malui. Vela enim in Ecclesiis erant. Nam & in portis fuerunt vela, de quibus Epiphanius in Epistola ad Joannem Hierosolymitanum quam latine vertit Hieronymus: & circa altare, cujusmodi apud nos etiamnum visuntur. Porro vela quae ad portas appendebantur, Graeci ἀμψίδυρα dicebant, quae vox legitur in Epistola Chofrois apud Theophylactum in libro 5. cap. 14. Occurrit etiam apud Chrylolum in Homilia 87. in Matthaeum. In veteri charta donationis quae facta est Ecclesiae Constantinianae quam edidit Josephus Suaresius Vahonensis Episcopus fit mentio horum velorum his verbis: Et pro aræ ora, vela tramolerica, aiba aureolis, va duo, &c. Item ante regias basilicas, vela limata plumata majora fissa numero tria: Item vela limata

pora tria. Ante confistorium velum lineum purum unum. In Pronao velum lineum purum unum & intra basilicam pro porticia vela rosulata sex: & ante secretarium vel curricula (forte scribendum cubicula) vela linea rosulata pensilia habentia arcus duo.

Ἰεροσολιμοῦ. Vim Græcæ vocis non recte expressit Christophorus qui vertit in terris nasci. Plus enim dicit Eusebius: *Dominum scilicet nostra causa nasci voluisse in subterraneo specu.* Hieronymus in Epitaphio Paulæ: *Bethleem & inspecum Salvatoris introiens.* Et paulo post: *Orare in spelunca, in qua virgo puerpera Dominum infantem fudit.* Et ex quo obiter apparet, ubicumque Eusebius ἀντρον dixit, specum aut speluncam verti debuisse. Sic enim Latini vocant, non autem antrum, ut vertit Christophorus.

Ἰεροσολιμοῦ. Decesse hic videntur nonnulla, aut certe transposita esse vocabula. Itaque locum si restitui mallem ἱερὸν οἶκον ἐκκλησίας τῶν τῶν ἀγίων ἀναγείρουσα. Hæc autem verba sic intellexit Christophorus, quasi dicat Eusebius Helenam duas Ecclesias construxisse in monte olivarum; alteram in vertice, alteram in specu; quod tamen verum non puto. Unam enim basilicam à Constantino ibi ædificatam esse tradit auctor Itinerarij Hierosolymitani. Et Eusebius in panegyrico ubi de martyrio loquens quod Constantinus Hierosolymis ædificavit, eodem modo loquitur: *οἶκον ἐκκλησίαν παρὰ μὲν τῶν ἀγίων τῶν σωτηρίων ἡμεῖς πλουσίως ἐδιδίκασι κατωσόμενοι μίαις.* ubi vides οἶκον ἐκκλησίαν & ναὸν conjungi, & de una eademq; Ecclesia dici. Et οἶκον quidem ἐκκλησίαν appellat basilicam, eo quod populus orandi causa eò conveniret. ναὸν verò totam ædem sacram. quæ uno ambitu contenta continet in se atrium, porticus, secretarium, baptisterium, & ipsam basilicam. Quod quidem apertissime docet Eusebius infra in cap. 50. hujus libri, ubi de Dominico auro loquitur, quod Constantinus Antiochiæ ædificavit. Atque ita explicandus est Eusebij locus in fine panegyrici de tricennalibus Constantini, & in libro 10. hist. Ecclesiasticæ. & in cap. 45. hujus libri, ubi ναὸν & ἐκκλησίαν οἶκον simul jungit. Paulo aliter in lege 5. codice Theod. de his qui ad Ecclesias confugiunt. Ibi enim ναὸς ἐκκλησίας dicitur basilica seu oratorium in quo est altare. Ecclesia verò dicitur totum ædificium, cujus ambitu atrium, porticus, cellæ, lavacra, ipsum denique oratorium continentur.

καὶ ταῦθα λέγει ὁ ἀλλοθῆ. Auctor itinerarij Hierosolymitani. Inde, inquit, ascendis in montem Olivæ, ubi Dominus discipulos docuit ante passionem. Beda in libro de locis sanctis cap. 7. Tertia quoque eiusdem montis ad australem Bethania partem Ecclesia est, ubi Dominus ante passionem discipulis de die iudicij locutus est. Intelligit locum Matthæi cap. 24. Hanc igitur prædicationem Eusebius hoc loco appellat ἀποκρύπτους τελετάς, id est, arcana mysteria, eo quod de rebus arcanis, puta de consummatione mundi, & de adventu Christi extremoque iudicio, tunc Dominus locutus sit. Nam & Apostoli tunc accesserunt ad Dominum secretò, ut ait Matthæus, quippe qui mysteria & futurorum revelationem nosse cupiebant, quemadmodum scribit Hieronymus in Matthæum. Quod verò ait Eusebius, Dominum hæc mysteria tradidisse Apostolis in spe-

lunca, id quidem in Evangelio discrete non scribitur. Immo contrarium potius elici posse videtur ex Evangelio. In eo enim refertur, urbem Hierosolymorum in conspectu fuisse discipulis, cum Dominus hæc prædicaret. Non igitur in spelunca erant, sed in patente & aperto loco. Responderi tamen potest, speluncam illam varia habuisse foramina, cuiusmodi plures speluncæ fuerunt in Palæstina, ut docent Itineraria. Certe cum Matthæus affirmet discipulos secretò ad Dominum accessisse, probabile est eum sermonem in spelunca à Domino illic residente habitum fuisse.

τὸς ἐν αὐτῇ ἀντρον. Prima vox delenda est utpote superflua. Alludere autem videtur Eusebius ad morem Gentilium, qui Mithriaca sacra in spelunca peragebant, ut docet Porphyrius in libro de abstinentia, Hieronymus alijque. Conjecturam nostram confirmat codex Fuketij, in quo vox illa τὸς abest.

In Caput XLVI.

ἀνεσοιχενδο γου αὐτῆ ψυχῆ. Hæc Origenis doctrinam sapere videntur, cui supra modum additus fuit Eusebius noster. Neque enim animæ beatorum in angelicam substantiam reformantur. Certe Origenes in resurrectione corpora in animas, & animas in Angelos mutatum iri credidit, ut alicubi dicit Hieronymus.

In Caput XLVII.

ἐπὶ τῷ βασιλεύσαν πάλιν. Romam intelligit. Eo enim delatum est cadaver Helenæ Augustæ, & post biennium Constantinopolim deportatum, ut tradit Nicephorus in libro 8. cap. 30. At Socrates in lib. 1. cap. 17. verba Eusebij transcribens, τῷ βασιλεύσαν πάλιν novam Romam interpretatur. Quem Socratis errorem merito reprehendit Baronius, cum Eusebius regiæ urbis nomine Romam semper designare soleat. Adde quod nondum dedicata erat Constantinopolis, ac proinde urbs regia vocari non poterat, cum tunc temporis esset tantum vetus Byzantium. Socratem tamen secutus est Cedrenus; qui etiam hoc addit Helenam duodecim annis ante Constantinum è vivis abiisse: *ἡ ἀπὸ τῆς ἐν λάρνακι πορφυρῆ αὐτῆς τε ἡ μὲν τῆς αὐτῆς ἐλθὼν, ἀπὸ δὲ αὐτῆς ἐτῶν τῆς αὐτῆς τελευτῆς διὰ θανάτου.* Hac ratione Helenam mortuam esse oporteret anno Christi 325. aut certe 326. Quo tamen anno Hierosolymam profecta esse dicitur ab Eusebio & Rufino. Adde quod post Crispi Cæsaris & Faustæ Augustæ necem Helena aliquandiu supervixit, ut testatur Zosimus in libro 2. Porro Crispus occisus est Constantino Augusto VII. & Constantio Cæsare Coss. anno Christi 326. ut legitur in Fastis Idaij. Mors igitur Helenæ anno Domini 327. recte assignari potest, quemadmodum sentit Sigonius in libro 3. de Imperio Occidentali.

ἀπὸ τοῦ δεκεῖν. Scribendum est αὐτῆ. Refertur enim ad τῶ κοινῆ σωτηρίαι. Atque ita in libro Morzi ad marginem emendatum inveni. Nec aliter scribitur in codice Fuketij & Savilij, & in Regiis Lehedis.

In Caput XLVIII.

ἔλας δ' ἐμπνέων, malim scribere ἔλας, quod longe

pag. 505.

pag. 506.

pag. 507.

elegantius est. Sic certe in codice Fuk. & in Regiis schedis scriptum habetur.

In Caput XLIX.

ἐν χαλκῷ πεπλασμένα. In codice Fuk. scribitur πεπλασμένον, & refertur ad illa verba τὸν τι Δαυὶδ. vulgata tamen lectio magis placet, quippe quæ tum in Regio codice tum in veteribus schedis habetur. πεπλασμένα enim refertur ad vocem σὺμβολα. Ita scribendum erit τὰ τι Δαυὶδ, &c.

In Caput L.

Pag. 308. τὴν δὲ βιθυνῶν ἀρχουσαν. Nicomediam intelligit, quæ caput erat Bithyniæ. Qua in urbe Constantinus obfessum Licinium ad deductionem compulerat. In memoriam igitur eius victoriæ Constantinus Nicomediæ basilicam ædificavit. Vide Sozomenum in libro 2. cap. 2.

ὡσπερ οὐχὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς μητροπόλεως. Scribendum est μητροπόλιν. Nisi malis ita legere: ὡσπερ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς μητροπόλεως, quod certe non displicet. In codice Regio scribitur ὡσπερ οὐχὶ τὸν, &c.

εἰσαθεῖν τὴν κτήριον οἶκον. In Panegyrico pag. 630. unde hæc transcripta sunt, Eusebius dixit ἀνεκτορον. Ego basilicam interpretatus sum, non ut Christophorus sanctuarium.

ἐν ὀκταίδριον. Hujusmodi fuit Ecclesia illa quam Nonnus Gregorij Nazianzeni pater ædificavit in oppido Nazianzo, ut testatur ipse Gregorius in oratione funebris de laudibus patris sui, pag. 313. Dicebantur autem hæc templa ὀκταχόρα. Vetus inscriptio in thesauro Gruteri pag. 1166.

Ὀκταχόρον ἁγίον τεμένειον surrexit in usu, Ὀκταγώνιος ὄνομα ἐστὶν ἀξίον ἐξουσίας.

Ὀκταχόρον igitur templum est, quod octo habet latera, ab imo ad summum usque culmen surgentia. Ab eadem causa dicuntur altaria trichora in Epistola Paulini, id est, trino sinuata recessu, ut ipse Paulinus loquitur in Natale S. Felicis. Cedrenus ad annum 26. Constantini ὀκταγώνιον Dominicum vocat, quod à Constantino Antiochiæ exstructum est.

ὑπερῶν τε καὶ καταγείων χωρημάτων. Sic supra c. 37 in descriptione Martyrij Hierosolymitani δὲ τῶν εἰσὶν ἀναγείων τε καὶ καταγείων. ubi vide quæ notavi. καταγεία οἰκήματα dicuntur ad quæ nullis gradibus ascenditur: quibus opponuntur ἀναγεία seu ὑπερῶα, id est solaria. Quamquam καταγείων nomine possis cryptas intelligere.

ἑξέδρασι τε ἐν κύκλῳ. In Eusebij Panegyrico pag. 630. rectius legitur ἑξέδρασι. Ita enim Eusebius vocat in descriptione Ecclesiæ Tyri, quam habet in libro 10. historię Ecclesiasticæ. Quid sit Exedra docet Valafrius Strabo in lib. de rebus Ecclesiasticis. c. 6 Exedra, est ἄβυσσα quædam, separata a modicum quidem a templo vel palatio: dictâ inde quod extra hæreat. Græce autem κύκλον vocatur. Fallitur quidem Strabo, qui eam vocem Græcam esse non intellexit: in eius tamen vocis origine minime falsus est. Prorsus enim ἑξέδρα dicitur ἐπὶ τῆς ἑξῆς ἑδρας. Quippe ita dicebantur ædes exteriores, in circuitu basilicæ constructi solitæ, in quibus sedere ac requiescere licebat, ut docet Eusebius. De his Augustinus in libro de

Gestis cum Emerito Donatista: Cæsarea in Ecclesia majori, cum Deuterius Metropolitani Episcopus Cæsariensis, unâ cum Alipio, Augustino, Possidius, Regino & ceteris Episcopis in Exedram processissent, &c. In Concilio Nannetensi canone 6. mentio fit Exedra. Prohibendum etiam, secundum majorem consuetudinem, ut in Ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in aris aut porticu, aut in Exedris Ecclesiæ. Ita legitur in codice MS. Bibliotheca Puteana. Hieronymus in caput 40. Ezechielis: Prothalamis triginta quos veteri Septuaginta, sive Gazophylaciis atque cellariis ut interpretatus est Aquila, Symmachus posuit ἑξέδρας. Et probo post: Statim intuitus est triginta thalamos, vel Gazophylacea sive ut Symmachus interpretatus est Exedras, quæ habitationi levitarum atque sacerdotum fuerant preparata. Porro codex Fuk. & Sav. recte hic scriptum habent ἑξέδρασι τε.

ὄνομα τὸ πλείον. Hanc ob causam Ecclesia illa dicta est Dominicum autem. Hieronymus in Chronico anno 22. Constantini: Antiochia, Dominicum quod vocant aureum ædificari captum, dictum est autem imperante Constantio anno 5. post mortem Constantini.

In Caput LI.

λαμπρότητα διδασκαλίας. Sic etiam supra vocavit Eusebius Epistolas Constantini, eo quod Constantinus in illis Epistolis concionari quodammodo videretur. Talis est oratio Constantini ad Sanctorum cœtum, & fere omnes eius Epistolæ, quæ partim ab Eusebio, partim ab alijs relectantur. In his enim omnibus Constantinus tamen adhuc vice Catechumenus, Doctorem agit. Fuit certe Constantinus, quod negari non potest, vir Deo plenus & Deo missus ad Christianæ fidei propagationem, cui uni post Apostolos plurimum debemus. Idem tamen in negotiis Ecclesiasticis aliquanto plus sibi vindicavit, quàm laico principi conveniret; Episcopis cuncta illi permittentibus, multumque libi gratulantibus quod Christianam Imperatorem viderent.

In Caput LII.

τῆς ἐπιτάτης μου κηδεύσας. In hujus locutione præteritione lapsi sunt omnes Interpretes Portetius, Musculus & Christophorus, qui eorum & solitudinem vertunt, quasi legeretur κηδεύσας. At qui Constantinus de socru sua loquitur, Eutropia videlicet Syra, ex qua genita erat Faustina uxor Constantini. κηδεύσας enim Græce socrum significat, & docent glossæ veteres in quibus ita legitur κηδεύσας, κηδεύσας socrus. Certe quæ sequuntur verba, explicationem nostram aperte confirmant. Sequitur enim ἡγεῖται τὸν σὸς ἡμεῖς γυναικῶν ἡμεῖς Literas intelligit quas Eutropia socrus ad ipsum miserat. Quare repudianda est emendatio Christophori, qui σὸς ἡμεῖς corrigit. Sed & quæ proxime sequuntur verba, idipsum satis significant. ἀποπειρημένη ἡγεῖται τὸν σὸς ἡμεῖς, ἡγεῖται τὸν σὸς ἡμεῖς. Quis enim dixerit de cura & sollicitudine ἀποπειρημένην supradictæ cura & sollicitudo. Frigidum proinde id esset atque ineptum. At in versione nostra omnia plana sunt & aperta. Nam ἡ ἀποπειρημένη supradictæ socrus, quæ pro sua pietate ac religione tantum scelus dissimulare non potuit, sed

ex omni terra Iudaorum conveniat multitudo, incensa
deserens & luminaria. Et dant munera & serviunt ibi-
dem. Adde Hieronymum in Epitaphio Paulæ.

των καιρων τῶν ημετερον τῶν κραται ημετερον ἀλλοτριον.
Quatuor priora verba expunxit Christophorus,
absumtque à codice Regio, Fuk. & Sav. Verum si
mei arbitrii res esset, malle equidem sequentia
verba expungere πῶ κραται ημετερον, quæ ad priorum
interpretationem scholii vice addita fuisse mihi vi-
dentur. καιρος tempus imperii eleganter Græci di-
cunt. Porro Imperatores id præcipuo studio ambi-
bant, ut temporum suorum felicitas & clementia
celebraretur. Nihil frequentius occurrit apud Lati-
nos Historicos, & in legibus Imperatorum. Apud
Philostrotum in libro 2. de vitis Sophistarum, ubi de
Heliodoro loquitur, hæc vox corrupta est. Cum
enim Heliodorus orationem exorsus esset coram
Imperatore, ait Philostrotus Imperatorem subito al-
surrexisse & acclamasse. O Virum cui similem non-
dum vidi, O decus & ornamentum meorum temporum:
τῶν ημετερον καιρων ἱσθημα. Sic enim legendum est. Ea-
dem voce utitur Constantinus in Epistola ad Hære-
ticos, quæ legitur in fine hujus libri. Proinde vul-
gatam lectionem retinendam censeo. Verba autem illa
τῶν κραται τῶν ημετερον transposita sunt, & locanda
post vocem ἐπεισθή.

ἐ φίλον ημετερον. In codice Fuk & schedis Regiis le-
gitur φίλον ημετερον.

τιμωρίας ἀξιον. Lego τιμωρίας ἀξιον ἢ. Id est, capi-
tale sit. Quare hic nihil opus est emendatione Chri-
stophorioni. Aliter tamen scripti codices Fuk. Sav.
ac Turnebi, quos hic sequi præstat. Paulò post scribe
ex codice Fuk. ὁν δὴ καὶ θάρω βασιλικῆς, &c.

pag. 510. προσῆκιν ἕμεις φυλάττειν. lego προσῆκον, vel προσή-
κει, ut legisse videtur Christophorus. In schedis
Regiis scriptum reperi προσῆκον, ut conjeceram.

In Caput LIV.

ἐν ἀγροῖς πάσαις. Sozomenus in lib. 2. cap. 4. ubi
totum hunc Eusebii locum pæne descripsit, habet
καὶ τὰς ἀγροῦς, καὶ τὰ ἱεροδορῶν καὶ τὰ θιασίδενα.

pag. 511. τὰς δὲ ἑλικωνίδας μέσας ἐν παλατίῳ. Themistius
in oratione 5. ad Theodosium testis est, Musarum
statuas fuisse in curia Constantinop. Idem in oratio-
ne ad Senatam ἐπιπροσείας, ait eas statuas hinc &
inde collocatas fuisse duplici numero, ita ut non jam
novem essent, sed octodecim.

ἀλλὰ ἠμετέροισι. Ærea quidem Deorum simula-
era Constantinus Byzantium devehî jussit, ut urbem
illam hujusmodi spoliis exornaret. Quæcumque ve-
rò ex auro argentoque fabrefacta erant, ea constari
& nummos ex eis fieri jussit, ubi scribit Sozomenus
in lib. 2. cap. 4. qui hunc Eusebii locum optime in-
terpretatur. De hac templorum & simulacrorum
everfione Eusebius noster in sermone 2. de resurre-
ctione ita scribit: Putas Gentiles audebunt dicere,
quia mortuus est & non resurrexit. Non quæro quid di-
cant; sed quid patiuntur. Si enim stant eorum templa,
non resurrexit. Si non constata sunt eorum simulacra
post crucem, non resurrexit qui arguit ea quæ non vi-
vunt. Et aliquanto post: Non invenies Solem clari-
orem, ad satisfactionem resurrectionis Domini, gentiliū
cotidie deficiente cultura. Protendantur autem Ecclesiæ
bona, & quovitate cresunt.

ἀραπιδάσοι πορείαν. Post has voces, quæ sequun-

tur usque ad hæc verba οἱον δὴ καὶ βασιλικῆς θάουται πο-
delunt in codice Regio & in editione Rob. Stephani.
Adjecta sunt autem à Grutero. Portesio & Chris-
tophorono aliisque, ex Panegyrico Eusebii & ex
scriptis codicibus. Certe nos in codice Fukanensi re-
perimus, & Savilius in suo exemplari eadem exhibe-
re monuerat.

ἐποιώ τῶ φθορῶν. In Panegyrico unde hæc trans-
lata sunt. legitur φωρῶν, rectius meo quidem ju-
dicio.

οἱον δὴ καὶ βασιλικῆς. In Panegyrico Eusebii hic locus
auctior legitur hoc modo: οἱον δὴ καὶ τῶν ἐπιπροσείας
ἰθαυμάσιος. In libro autem Morati scriptum invenio
οἱον δὴ καὶ τῶν διεργασατο βασιλικῆς, &c. In codice Fuk.
legitur: οἱον δὴ καὶ τῶν ἐπιπροσείας. Ita etiam in libro Savi-
lii, sed sine apocope.

τάλοιπά μιν τῆς. Joannes Portesius vertit ad
perrexit. Christophorus verò interpretatus est
reliquas aggregavit est statuas. Eodem sensu videlicet
quo supra dixit Eusebius ἀλλὰ ἠμετέροισι.

In Caput LV.

τῆς ἀπὸ καλλιπέλειος. Sic etiam Themistius propo-
lat urbem Constantinopolim in oratione 16. lib. 6.
nem, ob venustatem scilicet ac magnificentiam ope-
rum publicorum, quæ Constantinus ibi amantule
construxerat. Cunctas enim urbes, oppida, loca, sta-
na, spoliaverat Constantinus, ut illam sui nominis
urbem exornaret. Itaq; merito dixit Hieronymus in
Chronico, Constantinopolim dedicatam fuisse om-
nium pæne urbium nuditate.

ἐν ἀφάκοις ἰδρυμένον. De hoc templo Veneris A-
phacitidis videndus est Zosimus in lib. 1. & auctori
Ethymologici in voce ἀφάκος, & Suidas in voce ἀφά-
κος, & Joannes Selenus in syntagmate 2. de Dia-
Syris. Porro codex Fuk. hic scriptum habet: τῆς ἀ-
φάκος τῆς ἐν ἀφάκοις. In schedis autem Regiis legitur: ἰ-
δρυμένον ἐν ἀφάκοις μέγιστον τῶν ἐν ἀφάκοις.

ὡς ἐν ἀνόμῳ καὶ ἀπεστατῆν χάριτι. Scribendum proci-
dubio ἀπεστατῆν, ut legitur in panegyrico pag. 628.
ubi totus hic locus legitur. Codex tamen
Fuk. etiam in Panegyrico scribit ἀπεστατῆν. Paulo
ante scribendum est καὶ ἐν ἀνομίῳ φθορῶν, ut legitur
in Panegyrico.

In Caput LVI.

τοῖς ἐν καθεδρόισι. Hujus verbi vim non intellexit
Christophorus, nec Portesius. Neque enim do-
cumbere ac dormire simpliciter ea vox significat, sed
dormire in templo. Erat hic mos Gentilium, ut
pernoctantes in templo somnia & remedia à Di-
is suis expectarent. Cujus rei infinita occurunt ex-
empla apud antiquos Scriptores, sed præcipue
apud Aristidem in orationibus sacris. Latini do-
cebant incubare. Plautus in Curculione. Incubas
quia hic leno agrotus incubat in Æsculapii fano. So-
linus in cap. 7. Epidaurò decus est Æsculapii simul-
acrum, cui incubantes, &c Hieronymus in cap. 67. Es-
saiæ, ad illa verba; habitant in sepulchris. In delubris
inquit, Idolorum dormiens: ubi stratus pellibus hyem-
urum incubare solent erant, ut somnia futura cognosce-
rent. Quod in fano Æsculapii si que hodie erant, ex-
miorum celebrat, multo magis aliorum: quæ non jam
aliud nisi tumuli mortuorum.

εικοσθ δὴ ἀποτίλον. Pessime Christophorus hac A ad Esculapium reculit, cum de Constantino Imperatore dicatur, ut in versione mea expressi. Certe in Fuk. & Turnebi codice legitur εικοσθ δὴ βασιλεύσας ἀποτίλον.

Ἰωνάϊον φιλοσόφον θαύμα. Apollonium Tyanensem intelligit, de quo scribit Philostratus in lib. 1. eum in templo Esculapii Aegis, tanquam ipsius Dei hospitem, diu versatum esse.

ἢ δὲ τῆ δα. Longe aliter optimus codex Fuketii. Nam post vocem θαύμα punctū apponit. Deinde ita scriptū habet: ἔτι δὲ ἐνδομυχῶν ἢ θαύμα ἢ δὲ τῆ δα: πλὴν δὲ τῆς ψυχῆς, μακροῦ καὶ μεθίου ἕξαπάτησας χροῖσι, θῆλον ἐν τῶν παραμύτων. Quatuor postrema verba quæ in vulgatis defunt editionibus, Turnebus quoque ad oram sui libri adjecerat ex manuscripto codice. Mox ubi vulgatæ editiones habent, εἰς ἢ κακῶν ἐτέρους ἀπαμύνασεν, &c. Codex Fuketii ita scribit: ἢ δὲ κακῶν ἐτέρους ἀπ. καὶ συμφορὰς προσχόμεν. ἢ δὲ ἐν αὐτὸν ἐαυτῶ πρός ἀμύνας ἕρα. &c. Quæ quidem lectio aptior mihi videtur & melior. In Regiis etiam schedis ἕρα scriptum inveni.

ῥά μακρον μάλλον. Postrema vox deest in codice Regio. & fortasse subaudiri potest. Ceteri tamen codices eam agnoscunt. In fine capituli pro ἀντισηπτε, codex Fuketii habet ἀντισηπθ.

In Caput LVII.

ῥοῦτων περὶ τῆς βασιλευμένης. Rectius in codice Regio, Fuk. & Savil. scribitur ἰσκασιωμένης. Quam vocem ita vertit Christophorus in vita praestigiariorum adolis callide obtulit. Quod non probō: malimque vertere subrepta, aut certe adornata & ad maleficia comparate. Olla enim & calvaria, sunt Magorum instrumenta, quibus illi ad maleficia sua utebantur.

pag. 514.

ἢ θαύμα ἢ ῥοῦμα δὲ. In panegyrico detricennialibus Constantini aliter collocantur hæc verba: ἢ θαύμα ἢ ῥοῦμα ἢ δὲ, ἢ ῥοῦμα ἢ δὲ, ἢ μάστιγι, quod equidem magis probō.

In Caput LVIII.

ἢ ταύτα δ' ἀντι, &c. Hæc omnia usque ad voces illas οἱ μὲν τῶ ἀπέλασαν, defunt in codice Regio & in editione Rob. Stephani. Adjecta sunt autem à viris doctis, ex manuscripti codicis fide. Certe Turnebus & Savilius in suis codicibus ea repererunt: & nos in Fuk. codice eadem ad marginem adscripta vidimus. Nisi quod codex Fuk. una voce auctior est, cum in eo legatur τοῖς βασιλεύσας εἰκότως ἐναθελίν, &c.

προηγμένους δασαρί. Ultima vox deest in manuscripto Regio, & in editione Stephani. Quare videndum est, ne potius legendum sit προηγμένους. Verūm cum scripti codices Turnebi, Savilii ac Fuketii Scripturam editionis Genevensis tueantur, eam merito retinendam censeo.

οἶκον ἐκ τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας τῆ μέγιστον. Non dubitō quin scribendum sit οἶκον ἐκ τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας, τῆς μέγιστον. Sic enim Eusebius loqui solet, ut supra notavi. Et per οἶκον quidem ἐκ τῆς ἐκείνης, basilicam intelligit; per τῆς μέγιστον vero, totum Ecclesie ambitū & conspectum, id est vestibulum, atrium, porticus, exedras, baptisteria, & reliqua quæ basilicis addi solebant. In codice Fuk. legitur: οἶκον ἐκ τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας μέγιστον.

τὸ μὲν ἐκ πάντων πρὸ αἰῶν. Non immerito quis mirari potest, cur Eusebius hoc ab omni ævo inauditum esse dicat, quod urbs superstitioso demonum cultui dedita Ecclesiam & Episcopum acceperit. Id enim aliis quoque urbibus eo tempore contigerat. Sed fortasse Eusebius hoc novum & inauditum fuisse intelligit, quod Ecclesia Dei in ea urbe constructa esset, in qua nulli adhuc erant Christiani, sed omnes pariter simulacra venerabantur. Itaque Ecclesia hæc Heliopoli constructa est à Constantino in spem potius quam ob necessitatem; ut scilicet cives omnes ad Christianæ Religionis professionem invitaret. Paulo post in codice Fuk. legitur ἐργα τυχῶν, rectius quàm ut in vulgatis editionibus ἐργον.

In Caput LIX.

Ἰσκασιωμένης. Lego Ἰσκασιωμένης τῆς ἐκκλησίας λαῶν. pag. 515.

quod confirmat Socrates in libro 1. cap. 24. Verūm totus locus ex MSS. codicibus Fuk. Savilii ac Turnebi ita restituendus est: εἰς δὲ δὸ μὲν ῥδ τμήματ' ἀντισηπτε ἢ τῆς ἐκκλησίας λαοῦ τὸ δὲ κοινὸν τῆς πόλεως αὐτοῖς ἀρχαῖον καὶ στρατιώταις, πελοποιῶν ἡρέπον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνακλήσει.

αὐτοῖς ἀρχαῖοι καὶ στρατιωτικοί. Male Christophorus milites praesidiarios vertit. Milites enim praesidiarii in castris erant, non in civitatibus. Intelligo igitur militares, qui militia perfuncti fuerant: item officiales Comitis Orientis, & Consularis Syriæ.

τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ἐκκλησίας. Eustachium intelligit Antiochensem Episcopum, ut ex titulo capituli apparet. Quem cum Eusebii fraude & calumnia ex sede sua deiecissent, ingens tumultus Antiochiæ exortus est. Id contigit anno Christi 329. ut ex Philostorgii lib. 2. manifeste colligitur; aut 330. ut adstruere videtur Theodoritus in libro 2. cap. 31. Hic enim Meletium ad sedem Antiochenam translatum esse scribit triginta annis post abdicationem Eustachii. Meletium porro Antiochiam translatum esse constat anno Christi 360. Quamobrem assentiri non possum Illustrissimo Cardinali Baronio, qui Eusebio nostro semper infensus, dum eius narrationem sequi recusat, omnia permiscuit. Ait enim hunc tumultum Antiochiæ contigisse anno Domini 324. id est, proximo ante Synodum Nicænam anno. tunc cum Eustachius Episcopus Antiochenus creatus est; cum Socrates, Sozomenus, ac Theodoritus hunc tumultum in depositione ipsius Eustachii contigisse testentur. Sed Baronius certissimis, ut quidem ipse putat, rationibus, Eustachium non sub Constantino Imp. sed sub Constantio; ex Antiochena sede dejectum esse contendit. Videamus igitur quibus id argumentis adstruere nitatur. Primum affert Athanasii locum ex Epistola ad Solitarios sub initium: Eust., inquit, quidam Eustachius Episcopus Antiochiæ, vir confessione clarus, &c. quem homines Ariane opinionis ita apud Constantium fidei calumnia accusarunt, quasi in matrem principis contumeliosus fuisset. Verum ego pro Constantio Constantinum in hoc Athanasii loco scribendum esse affirmo. Quam emendationem confirmant ea quæ de Imperatoris matre mox subiiciuntur. Helenam enim intelligit, quæ in Orientem circa hoc tempus adyenerat. Nam de Faustâ omnino hæc intelligi non possunt, antè viginti

fere annos si Baronium sequimur, occisa. Hiero- nymi verò locus ex libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, parum facit pro Baronio, cum in antiquis editionibus, adeoque in Lugdunensi quæ penes me est, discrete scriptum sit: *sub Constantino Principe missus est in exilium*. Quamobrem Eusebium hic sequi malim quam Baronium. Neque enim video, cur tantimotus in creatione Eustathii esse potuerint, de quibus in Epistola Imperatoris Constantini fit mentio, ut ad eos sedandos mittendus fuerit Comes, totque Epistolas ab Imperatore scribi oportuerit. Adde quòd Constantinus in Epistola ait, se coram audivisse eum qui totius seditionis auctor extiterat; Eustathium scilicet, quem ad Comitatum venire iustum, in Thraciam relegavit. Atque hoc primum facinus Arianorum recenset Athanasius in Epistola superius memorata, quod notandum est. Id enim gestum est ante Synodum Tyri, adversus Athanasium coactam, id est, ante annum Domini 334. Recte igitur Athanasius historiam belli quod Ariani Ecclesiæ Catholicæ intulerunt, à depositione Eustathii exorditur, tanquam à primo Arianorum facinore: quod cum ipsius ex sententia successisset, cetera prona sibi deinceps ac facilia esse existimavit. Ceterum Baronii sententia, tum ex iis quæ supra dixi refellitur, tum ex eo quòd Flaccillus qui post Paulinum & Eulalium Eustathio successit, inter Episcopos qui Tyrensi Synodo interfuerunt, memoratur ab Athanasio in Apologia ad Imp. Constantium, ut recte observavit Jacobus Gothofredus in dissertationibus ad lib. 2. Philostorgii.

τὸν αὐτὸν ἐν θυμῷ μὲν. Scribendum est ἐν θυμῷ μὲν, ut legisse videtur Christophorus.

In Capite LX.

Page 516. ἐν οὐρανῷ θανάσιμῳ. Corruptus est hic locus, cujus sensum assecutus sum prout potui. Ac primo quidem scribendum puto θανάσιμῳ. Deinde scribere οὐρανῷ τὴν ἐκείνου τὴν ἐπιτομήν, ut scribitur in optimo codice Fuketiano, cui ex parte subscribunt codices Savilii ac Turnebi.

τὴν ἀτιμώτερον ἔθροιστο. Post hæc verba Scaliger alique has voces inseruerunt τὴν δὲ ἐπιτομήν, quas etiam in Moræi libro adscriptas inveni. Verum hanc illorum conjecturam probare non possum. Quid enim sibi vult δὲ ἐπιτομήν. Mallem omnino legere: ἢ τοῖς πάντων καλῶς ἡμερολογισμοῖς. Ait enim Constantinus, non decere Christianos alicuiusmodi civitatis bonis invidere, & vicinarum civitatum Episcopos, eo quòd scientia ac virtute antecellant, à suis Ecclesiis abstrahere. Id enim Antiochenes facere voluerant, quò deposito Eustathio, Eusebium Cæsariensem Episcopum sibi antistitem dari postulerant. In Fuk. codice post verbum ἔθροιστο punctum in summo apponitur. Deinde legitur τὸ τοῦ δὲ ἐπιτομήν τοῖς, &c. Nec aliter in libro Turnebi Savilius verò ad oram libri sui ita emendarat: τὴν δὲ ἐπιτομήν τῆς πάντων καλῶς ἡμ. Quam lectionem sive ex conjectura, sive ex MS. codice profectam, equidem probare non possum. Malim certe ita legere: τὴν ἀτιμώτερον ἔθροιστο τὴν δὲ ἐπιτομήν τοῖς πάντων καλῶς ἡμερολογισμοῖς, ut is sensus sit quem supra posui.

πλὴν ἐπιτομήν. Non recte hunc locum cepit Christophorus. Intelligit enim Constantinus impetum illum animorum, quo Antiocheni Eusebium sibi Episcopum adsciscere proposuerant. Sicut postea per κείνον, intelligit iudicium quo eundem elegerant. Lego igitur ἐν τῷ ἡμερῶν καὶ κείνον θείων ἐπιτομήν τοῖς ἀγαθοῖς, &c. ut scribitur in Fuk. ac Turnebi libro.

ἐπιτομήν. In veteribus schedis Bibliotheca Regiæ scribitur ἐπιτομήν, quod valde placet. Sed scripti codices Fuk. Savil. ac Turnebi aliam lectionem præferunt: ἐπιτομήν καὶ ἐπιτομήν.

ἐπιτομήν. Non dubito quin scribendum sit: ἐπιτομήν ἐν τῷ ἡμερῶν. In codice Fuk. scriptum inveni: ἐπιτομήν ἐν τῷ ἡμερῶν. Postetiam scribitur ἐπιτομήν.

αὐτῆς τῆς ἐπιτομήν. Elegantissima sententia, quam Christophorus non intellexit. Mihi quidem, inquit Constantinus, ipsam viciniam vicisse videtur is qui paci maxime studet. Itaque post vocem ἀτιμώτερος punctum ponendum est, ut habet codex Regius, Fuk. & veteres schedæ.

ἢ ἐπιτομήν. Id est, suis quilibet limitibus contentus sit. Est enim ἡμερῶν limitum agrorum, unde Grammatici Scriptores dicunt, qui de limitibus agrorum scripserunt. Eadem ratione ἢ ἐπιτομήν apud Græcos promiscuè sumitur, tam pro sententia quam pro limite. Ut enim limes agros, ita sententia lites & controversias terminat. Porro scribendum videtur ἐν τῷ ἡμερῶν. Sequitur enim καὶ τὴν ἐπιτομήν ἐν τῷ ἡμερῶν. Quamquam Fuk. ac Turnebi codex habet πάντων ἀπολαύειν.

ἐπιτομήν. Scribendum est ἐπιτομήν πλεονικησία. Non decet, inquit Constantinus, et huiusmodi deliberatio de eligendo in Eustathii loco Episcopo, aliis injuriam afferat. Nec alius Ecclesiæ spoliare debetis. Paulo post assentior Scaligero & Christophorono, qui τῆς πάντων ἀπολαύειν emendarunt. Atque ita in Fuk. & Savilii codice & in veteribus schedis scriptum inveni.

ἀντὶ ἐπιτομήν, ἀντὶ τῆς ἐπιτομήν, id est, sive minoribus cuiusmodi est Cæsaræa, incolæ sint; sive majoris civitatis, cuiusmodi est Antiochia. Omnes, inquit, tam μικροπολίται quam magnarum urbium cives, æquales sunt apud Deum. Quare minora oppida non sunt spolianda suis Episcopis. Item paulo ante dixerat Constantinus; honores Ecclesiasticos humiles esse omnes & æquali in pretio habendos.

ἐπιτομήν. Hæc ad præcedentem periodum referri possunt. Atque ita post verbum ἀπολαύειν punctum notandum erit, & locus sic vertendus: ἀσέδῃ ἄλλῳ, quò quidem ad communem fidem pertinet, nullatenus inferiores sint, huiusmodi verum aperte volumus dicere. Quamobrem hoc non est hominem retinere, sed abripere, &c. Atque ita locus hic distinguitur in veteribus schedis.

ἐπιτομήν. Ex his colligitur Eusebium nostrum Antiochiam venisse una cum reliquis Episcopis, qui Eustathium Antiochenum Episcopum in Synodo condemnarunt; & Antiochenos post depositionem Eustathii eum penes se detinere voluisse. Hoc est quod supra dixit Constantinus.

stantinus οὐ καὶ θεῶν, ἀλλ' ἀφαιρέσει μάλλον. Idem tradit Theodoritus in lib. 1. cap. 21.

Pag. 518. ὁ τῆς ὑμετέρας συμφορῆς ἐστὶν ἀγαθὴ γνώμη σουδ' ἐν τῷ πρ. εἰσενέγκασθαι. Subauditur enim ἕπο' κεινὸν verbum θεῶν ἀφαιρέσει. Quod si quis vulgaram lectionē tueri velit, equidem non magnopere repugnabo.

καὶ τῆς τῆς διαφορῶν συγκρούσεως. Melius ni fallor legeretur τῆς τῆς διαφορῶν συγκρούσεως. Id est. ex multorum hominum collisione scintilla & flammæ excitari solent. Conjecturam nostram codex Fuk. nobis tandem confirmavit, in quo diserte scribitur τῆς τῆς διαφορῶν συγκρούσεως.

ἢ οὐ τὸν ἵππον ἐκείνον ἀποσάμωρος. Christophorus hunc locum ita vertit: Ex quo portu sorabius seditionis praterite ejectis, praterito mentis statu concordiam in eorum locum induciste. Verū in ea versione, multa sunt quæ probare non possum. Primo enim quod per βῆσον ἐκείνον sordes seditionis intelligit, non placet. Mihi quidem videtur Constantinus innuere causam illam, propter quam depositus fuerat Eustathius; stuprum videlicet cuiusdam mulierculæ, de quo Theodoritus in lib. 1. historiæ. Idem etiam significat Constantinus paulo post, ubi dicit: πᾶν γὰρ πλὴν ναυῶν ἁμαρτιῶν, ἅπαντ' ἢ ἀνδρῶν ἀνάλωται. Id est, quidquid navim corrumpebat, tandem ex sentina exhaustum est. Ubi tamen Christophorus sordes seditionis iterum interpretatur. Verū quomodo sordes de seditione dici possint, equidem non video. De stupro verò quod Eustathio obiciebatur, quin optime dicantur nemo dubitare potest. Est autē hic metaphora à portibus, qui purgari solent, quoties luto & cuiusque modi ruderibus oppleti sunt. Jam verò verba illa ἢ οὐ, posset aliquis interpretari adverbialiter: atque ita legendum esset ἀντισημειωκατα, quod certe non displicet. Ita, inquit Constantinus, Deo placeam ut vos amo, & vestræ lenitatis portum diligo, postquam ejectis illis sordibus concordiam cum probis moribus induxistis. Certe hic sensus valde mihi aridet præ vulgata lectione. Jam enim concordēs erant Antiochenes, & pacata erat seditio, tunc cū hæc scriberet Constantinus, ut patet ex initio hujus Epistolæ.

τὸν ἀρδαρτὸν φαρτὸν ἡγείθε. Tota hæc Epistola passim corrupta est; sed præcipue hæc clausura mendis leatet. Quid enim sibi volunt hæc verba? Ego non dubito quin legendum sit ἀρδαρτὸν φαρτὸν ἀγείθε. Utitur enim hic Constantinus perpetua metaphora à navigatione, & Christianos comparat negotiatoribus qui mercaturæ causa navigant. Pergite, inquit, felici cursu ad lumen æternum, vexillo crucis in navibus vestris erecto, & incorruptas merces in navem imponite. Jam enim quidquid navem corrumpere poterat, exhaustum est. Ita levi ac prope nulla mutatione facta, elegans & apertus jam sensus exiit.

ὁ δὲ μὲν τὸ οὐράνιον εἰς οὐκ ἀραμόντις. Scribendum puto δὲ μὲν οὐραίων. Est enim metaphora à navigatione. Sic οὐραίων δὲ μὲν apud Sophoclem pro felici cursu navigationis; & οὐραίων μοῦσα ναυκὰ Græcis dicitur, quæ secundo fertur vento.

τὸ πᾶν ἄνθρωπος. Scribendum videtur una voce πᾶντων. quomodo etiam Savilius in suo codice emendat. In Fuk. codice legitur ἀπὸ λαοῦ τῶν ἁπάντων.

A Finis autem hujus Epistolæ sic restituendus videtur, ἢ καὶ θόλου τι φράζασθαι, ἢ πλὴν ἀρχῆν ἐπιχειρήσει μὴ συμφέρον δοκοῦντι. Quam lectionem in versione mea secutus sum. Vocat autem Constantinus ἀβουλον σουδ' ἐν, studium quod Antiochenes erga Eusebium declaraverant, cū eum sibi Episcopum ambirent. Potest etiam intelligi studium Antiochenium erga Eustathium, cujus obdicationem ægre ferentes, seditionem concitaverant. In manuscriptis codicibus Fuk. Sav. & Turnebi hic locus ita scribitur ἐπιχειρήσει ἢ μὴ συμφέρον εἶναι ἡμῶς δοκοῦνται. Sed planior est scriptura quam in veteribus schedis reperimus, ἐπιχειρήσει μὴ συμφέρον δοκοῦνται.

In Caput LXI.

B βασιλείας ἐπισηλὸν ἀποσάμωρος. Hic titulus ab ipso Eusebio perscriptus est, ut apparet. Ait enim ipse de se ἀποσάμωρος. Quare non opus erat alio titulo. Porro ex hoc loco aperte colligitur, hos libros ab Eusebio Cæsariensi scriptos fuisse. Quod cū innumeris argumentis ac testimoniis probari possit, miror tamen Jacobum Gothofredum id negare aut sum fuisse. In codice Fuk. qui titulos singulis capitulis præfixos habet, defunt hæc verba. In Regiis autem schedis ad latus adscripta sunt.

πᾶσις ἐκκλησιῆς ἐπισηλὸν εἶναι. Baronius ad annum Domini 324. numero 145. hæc verba sic exponit: Ecclesiæ, inquit, Antiochenæ curam vocat Constantinus Episcopatum totius Ecclesiæ, quod Antiochia metropolis esset totius Orientis. Verū quod pace summi viri dictum sit, alius videtur esse sensus horum verborum. Nam cū omnes civitates Eusebium Episcopum habere vellent, ut paulo post testatur Constantinus, omnium consensu dignus erat Eusebius totius orbis Episcopatu.

ἡ γὰρ πᾶσις ἐπισηλὸν. In codice Fuketij & Savilij scriptum est ἐπισηλὸν ἐπισηλὸν. Malim tamen scribere ἡ γὰρ πᾶσις, &c. Paulo ante ubi legitur οὐραίων φαίνται codex Fuketij & Savilij addunt ἡ γὰρ πᾶσις.

In Caput LXII.

Θεοδότου. Hic Theodotus Episcopus erat Laodiceæ in Syria; Narcissus verò Episcopus Neroniadis in Cillicia; Aëtius Episcopus Lydæ in Palæstina: omnes Aëtianarum partium fautores. Qui cū Antiochiam venissent unā cum Eusebio Nicomediensi & Eusebio Cæsariensi, Eustathium deposuerunt, ut scribit Theodoritus in libro 1. historiæ cap. 21. Aëtius tamen ad orthodoxorum partes postmodum se recepit, teste Philostorgio in lib. 3. cap. 12. & Athanasio. Jam Alphæus Apameæ in Syria Episcopus; Theodorus deniq; Sydonis in Phœnicæ Antistes nominantur inter Episcopos qui Nicænæ Synodo subscripserunt. De Theodoto loquitur etiam Athanasius in libro de Synodis Arimini & Seleuciæ.

ἀνακίου ἐπισηλὸν. De Acacio Comite Orientis ni fallor, Constantinus supra in Epistola ad Marcellinum Hierosolymorum Episcopum. Strategius verò is est, qui alio nomine Musonianus dicitur, de quo multa notavi ad lib. 16. Amm. Marcellini. Missus fuerat Antiochiam ab Imperatore Con-

stantino ad sedandum tumultum, ut dixit Eusebius supra.

τῶ τῷ δικαίου λόγῳ προσκλιθεῖς. Malim scribere προσκλιθεῖς.

προαιρέτως ἐπιείκων. Libentius legerim συναίστως προαιρέτων. Porro ex his verbis quæ à Christophorono malè accepta sunt, apparet Episcopos qui Antiochia convenerant, à Constantino per literas petiisse, ut juxta populi Antiocheni & ipsotum voluntatem Eusebius ad Antiochenam sedem transferretur. Itaque verba illa ὡς τε κατὰ τὴν πλὴν τῶ λαοῦ ἢ πλὴν τῆς ὑμετέρας συναίστως προαιρέτων, &c. desumpta sunt ex Epistola Episcoporum Antiochia congregatorum ad Imperatorem Constantinum missa.

πλὴν γὰρ τῶ τῷ βίου ἡρώματα. Non displicet conjectura doctorum virorum, qui emendarunt τὰ γὰρ τῶ τῷ ἐπιστοῦ ἡρώματα τὸν δις μὲν &c. Posset etiam locus sic emendari ἀπὸ τοῦ γὰρ ἐπιείκων, &c. Verum prior lectio confirmatur auctoritate codicis Fuketij & Savilij. Tantum delendus est articulus postpositivus α', qui in Fuketij codice non habetur.

ἀφ' ἑταίρου γὰρ εἰς ἐμὲ ἐυφρόνιον. In codice Fuketij & Savilij ita legitur hic locus ἀφ' ἑταίρου γὰρ εἰς ἐμὲ συναίστως ἐυφρόνιον, &c. quam lectionem secutus est Christophoronus. sed vulgata lectio longe præstat ἀφ' ἑταίρου γὰρ εἰς ἐμὲ. Id est, per venit ad me, ut vertit Musculus, seu nuntiatum est mihi.

γὰρ εἰς τὸν ἀρεθυσίαν. Supple πολίτην, quam vocem δὸτ' ἀποθεῖ repetendam esse, minime advertit Christophoronus. Ceterum πολίτης non tantum significat eum qui ex aliqua urbe oriundus est, sed potius qui in aliqua urbe domicilium habet, & inter cives relatus est, sive in ea natus sit, sive alibi.

ὅν ὄντ' τῆς τῆς αἰτίας ταύτης Ἀλέξανδρος. Idem scribit Athanasius in libro de Synodis Arimini & Seleucia; Georgium hunc scilicet qui postea Laodiceæ Episcopus fuit, primùm ab Alexandro Alexandrinorum Episcopo presbyterum esse factum: postea verò ob impietatem depositum esse ab eodem Alexandro. Sed & in Apologetico adversus Constantium pag. 728. eundem ab Alexandro depositum esse scribit, idque ipsum disertè confirmant Patres Sardicensis Concilij in Epistola Synodica. Idem Athanasius in eodem de Synodis libro pag. 886. Georgium hunc Antiochia commoratum esse testatur. Porro hunc locum ex schedis Regis ita distinxit ὄν ὄντ' τῆς τῆς αἰτίας ταύτης Ἀλέξανδρος ὅν ὄντ' ἀρεθυσίαν, εἶναι πλὴν πῖς ἢ δοκιμωτάτους, & sic Musculus.

τὸς προχειρισμένους. Mutilus esse mihi videtur hic locus, quem ita supplendum esse existimo: καλῶς οὐδεὶς δὴ λῶσαι τῆς συναίσε ὑμῶν ταύτης, ὑμεῖς δὲ προχειρισμένους τούτους τῆς ἰτίους, &c. Quam lectionem in versione mea sum secutus. τούτους Euphronium & Georgium supradictos intelligit. Ex quibus Euphronius quidem postea fuit Episcopus Antiochia, & quidem proximo loco post Eustadium, ut scribunt Socrates, Sozomenus, & Theodorus Mopsuestenus apud Nicetam in Thesauro orthodoxæ fidei. Georgius verò is est ut dixi, qui postea Episcopus fuit Laodiceæ. In codice Fuk. scribitur τὸς τε προχειρισμένους. Porro autem notandum est, Arianos homines pro orthodoxis hic laudari à Constantino: seu quia errorem suum adhuc tege-

abant, seu quia Ariani aures eius atque animum occupaverant.

προχειρισμένους. Nihil hinc vidit Christophoronus. προχειρισθέντων in electionibus, est proferre ac proferre in medium nomen alicujus, ut vocatur an dignus sit eo munere de quo agitur. Quod ἐπιείκων vocat Constantinus in Epistola ad populum Antiochenum. προχειρισμένον sequebatur examinatio, deinde electio, ac postremo ordinatio seu consecratio. Certe προχειρισμένους aperte distinguitur à χειροθεσίᾳ in Epist. Patrum Concil. Nicen. ad Episcopos Ægypti. Sic enim statuunt de Meletio μελετιανὴν ἔξουσίαν ἔχειν, κατὰ προχειρισθέντων, κατὰ χειροθεσίαν. Et paulo post de Episcopis à Meletio ordinatis præcipiunt: τοῦτοις ἡμεῖς μελετιανὴν ἔξουσίαν εἶναι τῆς ἀριστοκρίτου ἀντιόχει προχειρισθέντων, ἢ ὑποβάλλω ἑταίρου. De Catholicis verò sacerdotibus qui se puros à Meletij schismate servassent, ita fanciunt: ἔξουσίαν ἔχειν ἢ προχειρισθέντων, ἢ ὄνομα ἐπιείκων τῶν ἀρίτων κληρῶν.

In Caput LXIV.

ἡρώματα. In Fuk, Sav. & Turnebi codicibus scriptum inveni χειρονοίας, prout Scaliger, Christophoronus aliique in suis libris repererunt.

μαρὰ παρὰ τὴν ὁμολοίαν. Forte παρὰ τὴν ὁμολοίαν est negligentia & dissimulatio. In codice Fuk. Savil. ac Turnebi ὑπερθεσίαν legitur. Paulo post scribitur codice Fuk. εἰς δημοσίαν ὄψεσιν.

In Caput LXV.

ὁ πᾶντα τῆς δεσπομοίας. Prima vox delenda est utpote superflua. In Fuk. Sav. & Turnebi codicibus legitur ὅν πᾶντα. forte ἰπῶν τα, &c. ἀφαιρέθηναι. Male Christophoronus vertit διτῶν. Neque enim Constantinus basilicas hæreticorum dirui jubet, sed ipsis adimi & Ecclesie Catholice tradi. Similes sunt Imperatorum Constitutiones in codice Theodosiano, titulo de hæreticis. Porro ab hac Constantini lege excepti prius fuerant Novatiani, ut patet ex lege à eodem titulo. Verum hæc ultima Constantiani sanctione, una cum ceteris hæreticis & schismaticis comprehensæ sunt.

τὴν συναγωγήν. Rectius in codice Fuk. scribitur τὴν συναγωγήν. Nam συναγωγή proprium est hujus rei vocabulum. Latini uno verbo dicunt colligere, ut plurimis exemplis probari potest. Unde & colligat ab ipsidem dicta, quæ Græce συναγωγή. Optatus in libro 2. ubi de Episcopis Donatistarum in urbe Roma loquitur: Sed quia quibusdam Afris urbica placuerat commoratio, & hinc à vobis profecti videbantur, ipsi petierunt, ut aliquis hinc qui illos colligere mitteretur. Et paulo post: Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta & quod excurrat, basilicas, locum, ubi colligerent non habebant.

τολμήσει προτεθέντω. Ultimam vocem non intellexit Christophoronus, quæ legibus & Constitutionibus Principum addi solebat, idque interdum manu ipsorum. Sic in novella Theodosij de reddito Jure armorum legitur: Et manu divina. Prophanus amatissimo nostri populo Rom. & ad latius data & Calend. Julias Romæ Valentiniانو & Anatolio Cæs.

pag. 52

solio Coss. Vide quæ notavi supra ad lib. 2. cap. 42. hujus operis. Recte igitur in codice Regio post vocem τῶν μήτεi punctum apponitur. In Fuk. exemplari deest verbum φορεθῆτα.

In Capite LXVI.

κατηρανομένοι. In codice Regio scholium ad marginem adjectum est hujusmodi, καθοποκριμένοι.

διερωτάσαι τὰς βίβλους διηγήσειεν ὁ νόμος. Ergo præter supradictam Epistolam Constantini ad hæreticos, alia lex fuit, quæ libros hæreticorum conquiri & cremari jubebat; aut Epistola illa non integra ab Eusebio prolata est. Porro scribendum est ἐπι τῆς διερωτάσαι, & mox ἡλίκοι τὸ ἄπειρημίνος, &c. rejecta codicis Fuk. scriptura, quæ nescio quo casu in editionem nostram irrepsit.

καὶ ἀλλοθι εἰσαγομένων. Malim scribere τῶν συναγομένων. Nam συναγει proprie dicitur Episcopus qui conventum habet. συναγομένοι verò sunt laici qui ad Ecclesiam conveniunt. Unde & συναγει conventus est Ecclesiasticus. Dionysius Alexandrinus in Epistola 5. ad Xystum Papam: τῶν γὰρ συναγομένων ἀδελφῶν πιστὸς νομίζομαι ἀρχιεπίσκοπος, &c. Male igitur Sealiger, Christophorus & Gruterus emendant συνασσομένους. Christophorus quidem adsciticiis vertit, quod nullomodo ferri potest. In codice Fuketij & Savilij scribitur etiam συνασσομένους. ἀμιλῆτας. Omnino scribendum est ἀμιλῆτας.

Nam schismaticos quidem sine mora receptos esse ait in Ecclesiam; hæreticos verò post diurnam poenitentiam. Quippe Ecclesia semper benignius & clementius schismaticos excipere solet quàm hæreticos. Cujus rei illustre exemplum habemus in Synodo Nicana; quæ cum Arianos anathemate perculisset, Meletianos leviter castigatos in communionem recepit. Quæ sit autem differentia inter hæreticos & schismaticos, docet Basilius in prima Epistola Canonica ad Amphilochem: ubi hæc tria distinguit, αἱρεσις, ἡερέμα, & ἡερασυναγωγία. Schismaticos tamen peiores esse hæreticis contendit Chrysostomus in Epist. Pauli ad Ephesios Homilia 11.

ἐξ ὀρεινῆς. Improprie ὀρεινῆς dixit pro peregrina regione. Quod cum Christophorus minime animadvertisset; coloniam vertit gravi errore.

καὶ τοῦτο δὲ μένος. Delenda est vox μένος quæ sensum turbat; nisi μένος pro singulari & eximio sumas. Porro Christophorus aliter hunc locum interpretatus est. Sic enim vertit: Cujus præclari facinorosi causam Imperator Deo acceptam retulit. Neque aliter Musculus. Ego verò has voces πῶς αἰτίαν ἐχράθετο, vel potius ἐπεχράθετο, de Constantino ipso interpretatus sum. id est, hujus facinorosi Imperator auctor fuit. Sed & Joannes Portesius, qui primus hos libros interpretatus est, eodem modo vertit hunc locum. Sic enim habet: Id verò unicum ab orbe condito factum, homini Dei tutela præclaro, tum acceptum etiam relatum est.

HENRICI VALESII ANNOTATIONES IN LIBRUM QVARTVM EVSEBII DE VITA IMPERATORIS CONSTANTINI.

In Capite I.

Πατρικῶν ἀξιωματίων. Scribendum procul dubio ἐπαρχικῶν ἀξιωματίων ex libris Christophori ac Sav. vel certe ἐπαρχικῶν, ut legitur in Fuk. ac Turnebi. ἐπαρχοὶ vel ἐπαρχοὶ sunt Præfecti Prætorio. Et ἐπαρχοὶ quidem dicuntur, eo quòd ceteris rectoribus ac iudicibus antecellant. ἐπαρχοὶ verò appellantur ex eo quòd sub Principis ditione constituti ceteris præfint. Itaque parum refert, ἐπαρχοὺς dixerit an ἐπαρχοὺς. Vulgata autem lectio ὑπατικῶν, hic nullomodo ferri potest. Cum enim infra de Consulari & Senatoria dignitate dicat, superfluum esset de consulatu mentionem hic facere. Nec dici potest, consulares infra intelligi qui provincias regebant. Nam primo emendandum esset τῶν ὑπατικῶν, quæ vox paulo ante legitur. Deinde ἡγεμόνας nomine Consulares etiam comprehenduntur: adeò ut necesse non sit Consulares seor-

sum recensere. Denique cum omnes hic enumerentur dignitates, non est verisimile Præfectos Prætorio omisos fuisse, quorum numerum auxit Constantinus, ut testatur Zosimus. Erant autem Præfecti Prætorio tunc quidem temporis Clarissimi tantum, ut docet Epistola Constantini quam retulit Eusebius supra; ubi vide quæ notavi. Sed & sub Constantio principe, Clarissimi dumtaxat vocabantur Præfecti Prætorio, ut docet Proestatio plebis Alexandrina. quam refert Athanasius ad calcem Epistolæ suæ ad solitarios, ἀνεπηκεν πάντα ἐπὶ πῶς εὐσεβῶς τε ἀγρούσου, καὶ πῶς ἐξουσίαν τὴν λαμπρόστατων ἐπαρχῶν. κομίτων δ' οἱ μὲν πρῶτε τὰ γέματα. De Comitibus ordinis primi, itemque ordinis secundi ac tertij passim mentio fit in vetustis inscriptionibus, & in Codice. Horum alij erant intra palatium; & in consistorio, qui postea Comites consistoriani dicti sunt; alij erant Comites Domestici. Vetus inscriptio in Theauro Gruteri pag. 406.

pag. 527.